

Veći dio života proveo sam kao otrgnuta grana u čaši vode, bez korijenja i izvan tla na kojem sam ponikao; bez dodira s ostatkom obitelji i s porodicom kojoj sam pripadao, i bez jasnih saznanja o podrijetlu. Dugo sam mislio, jer mi je tako nešto davno otac govorio, a mene to tada nije zanimalo, da su naši pređi podrijetlom s Hvara. Moj djed imao je brod koji je možda bio registriran (?) u Hvaru, pa smo po eventualnoj matičnoj luci broda valjda tako zaključili. Po očevu pričanju, još stariji pretci došli su iz Mađarske, ali pretpostavljam da je to nečiji proizvoljni zaključak. Nakon nekoliko amaterskih prebiranja godine 1993. po hvarskim crkvenim knjigama i u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, gdje su neke hvarske knjige bile na restauriranju, nisu te priče ničim potvrđene. Poslije toga, poznati splitski genealog Neko Kuzmanić, na poticaj moga sina Javora, utvrdio je da su naši došli krajem XVI. stoljeća iz Podstrane u Poljičkoj republici, i da su doselili u splitski Veli Varoš pod imenom Ružić, još dok su se najstariji Splićani mogli dobro sjećati živoga Marka Marulića.

Porodična imena još su bila fleksibilna, neka su se tek formirala, i pretpostavljao sam da se moj rodozačetnik, doselivši se kao Ružić u splitsko zagrađe, smatrao novákom. (Moj otac je naše prezime uvijek izgovarao Nòvāk, nováka, nikada drukčije.) To je, razumije se, bila samo laička pretpostavka i privremena zamjena za suvislije objašnjenje. Novak je, očito, bilo njegovo krsno ime, u čemu genealog vidi »potvrdu da u XVI. stoljeću još nisu u Podstrani bila svetačka imena posve prevladala nad svjetovnima«. Upi-

san je prvi put u matične knjige župe Sv. Križa godine 1598. pod imenom Nouac Rusich prigodom krštenja njegova prvog djeteta rođenog u braku s izvjesnom Barbarom nepoznata prezimena, vjerojatno također Poljičankom. Ta se godina može smatrati najkasnijom godinom njegova i našeg ulaska u grad, ali vjerojatno se to zbilo i nešto prije. Bili su oboje Hrvati rimokatolici, kao, po svojoj prilici, i svi njihovi poljički pretci od davnine, i kao svi njihovi potomci sa svojim ženama do danas. Ženili su se Pivčevićkom, Mateljevićkom, Manolom, Senjanovićkom, Vrdoljakovom, Masovčićkom, Matošićkom, Mitrovićkom. Njegov sin, koji stoji izravno u nizu mojih predaka, rođen 1602. († 1668) upisan je već kao Zorzi (Jure) Rusich Nouacou, dok je u trećem koljenu ostalo još samo Francesco (Frane) Nouacou (1638-1714), i konačno u četvrtom Steffano (Stipe) Nouac (1689-?). Pod tim prezimenom slijedili su: Francesco (Frane, 1719-1803), Mattio (Mate, 1748-?), Andrea (Andrija, 1776-1853), Marino (Marin, 1826-1896) i Duje (1883-1949). Nasljednici su, očito, zadržali rodozačetnikovo krsno ime kao obiteljsko prezime, ne samo da bi sačuvali uspomenu na svoga pretka, osnivača splitske loze, već i da bi se razlikovali od druge obitelji Ružić, koja se u Varoš doselila sedamdesetak godina prije njih. Od rodozačetnika, čija je smrt upisana 1641. »u starosti od 80 godina« (pa je vjerojatno rođen 1561) – ja sam tek deseto koljeno. Što bi značilo, da jedna Novakova generacija pokriva četrdesetak godina! Ali, i kad bismo računali da se generacije smjenjuju svakih dvadeset godina, izlazi da se u osam tisuća godina, koliko otprilike traje naša civilizacija, smijenilo svega četiristo generacija. A ovako usporenih kao što su moje – tek dvjestotinjak! Od toga, hrvatskih generacija od doseljenja Hrvata, svega šezdesetak. Uvijek se otužno snebivam kad čujem u onoj, inače prelijepoj, domoljubnoj pjesmi stih: »tisuću generacija noćas ne spava«.

Ne znam mnogo o tome što su radile te malobrojne generacije mojih predaka. Djecu, očito, nisu. Barem se nisu žurili. Živjeli su u Marjanu, gdje su obrađivali svoje siro-

tinjske krpice zemlje, i još kao koloni zemlju na Mejama, radili kao mesari i slično, ženili su se Splicičankama, umirali ondje i bili pokapani uz crkvu Sv. Frane na obali, sve do zasnivanja groblja na Sustipanu 1826., najljepšeg groblja koje ja mogu zamisliti, ali koje su bahati i ignorantski vlastodršci preorali šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Oko sv. Frane su odavno zgrade, pločnici, asfalt; na Sustipanu spomen-park neostvarenim hotelijerskim ambicijama i urbanističkome nasilju... A gdje li su kosti njihovih predaka? Samo su moj otac i sestra na sadašnjem splitskom groblju Lovrinac. Mati na zagrebačkome Mirogoju u zajedničkoj kosturnici, druga majka na riječkoj Kozali, također bačena u kosturnicu, brat negdje u podnožju čileanskih Anda... na groblju u Chañaralu, je li onda važno što su oni radili i koliko su njihove generacije trajale?!

Silazili su s Marjana, kako sam i rekao – u lijesu. Tek moj djed, očevo otac, osmi Novak, Marin... prekinuo je definitivno obiteljsku tradiciju... sredinom XIX. stoljeća... i kupio brod... Moj sin, Javor, i sam nautičar, krstio je svoga jedinorođenoga imenom pradjeda pomorca. Ako koji moj budući potomak postane opet jednom zemljoradnikom, imat će u porodici mnogo širi izbor imena. Ali more i brodarenje zavoljeli su i svi moji u obitelji. Bit će da je to donekle naslijeđeno, premda je tradicija mršava. Dakle..., moj nono Marin napustio je zemljoradnju, kupio veliki trojarbolni brod, mislim da je bio bark, i njime brodario uposliviši i svoja dva starija brata, Špira i Antu. U knjigama za njega piše: *marinaio, marittimo, possidente, industriale*. Mornar, pomorac, posjednik, obrtnik.

* * *

Moj otac, prvi Duje među ovom splitskom desetinom kroz naša četiri stoljeća, nije nastavio očevo posao, bio je vrtni bačvar i fini drvodjelski majstor; ozbiljan i strog prema sebi i drugima. Kao sedamnaestgodišnjaku tiskani su mu u obliku letka stihovi u pučkoj maniri što ih je spjevao

u počast preminulome narodnjačkom vođi i splitskom načelniku Gaji Bulatu, koji je porazio autonomaše i dao izgraditi sadašnju zgradu Narodnoga kazališta u Splitu. Tako domoljubne pučke stihove ja ipak nikada nisam napisao (sačuvaj me Bože!). Tijekom Prvoga svjetskog rata gradio je bačve u Bolu na Braču za austrougarsku vojsku, i tamo je s njim nekoliko godina bila i obitelj. Tako je eskivirao vojnu službu u ratu (što meni nije najbolje uspjelo u drugome ratu), a onda poslije, po povratku u Split, živio je od gostionice, izrađujući usput krletke svih veličina i oblika, i odgajajući na tisuće kanarinaca i drugih pjevica. Uspio je čak i sa slavujem, koji inače navodno ne podnosi ropstvo. Imao je neko vrijeme unajmljen čitav stan samo za ptice. Izvezio ih čak u Ameriku, a splitski ga je humoristički list »Štandarac« zbog toga bio dobroćudno malo uzeo uđir. Inače, u mlađim danima bio je lovac na zečeve, fazane i druge trkače i letače, i nebeska tijela, imao je motorni čamac kojim bi se prebacio na Brač i onda tamo pucao po svemu živome potucajući se po kamenjaru. Ili je po Marjanu naganjao pred nišan jelene i srne raznim namjernicima, pa i Aleksandru Karađorđeviću. Navikao se radi lova ustajati prije zore, pa je tako za vrijeme drugoga rata prekršio *coprifuoco* i završio u zatvoru. Na tu svoju lovačku strast proćerdao je dvije-tri kuće i ostao (ostavio nas) bez igdje ičega. I tako danas volim onu pjesmu Oskara Daviča, koja počinje stihovima:

*Ja, sin mutnog lovca, i vidra i ovca,
i što nisam pio i što nisam sâm razbio
plaćao sam od svoga detinjastog novca.*

Ne kažem da je to neka lirika, ali je deklarativna poezija, meni zato i bliža.

Ja sam, dakle, u desetom koljenu, učinio nekakav iskorak, kako se to kaže. A tko bi znao? Možda bi bilo bolje onako: biti izvrstan majstor svoga zanata! Tko se od nas može time pohvaliti? No, dobro, pa nije to cifranje..., ja mislim doista ozbiljno. Na koncu konca, i tješim se, ipak sam dosta zidario, pa i kopao zemlju, a bogme i plovio. I ja sam,

eto, kako mi je bilo predodređeno rodom i baštinom, težačio po svojoj književnoj okućnici, zakup izbjegavajući koliko se moglo, dakako; brodio, brodarío i brodolomio gotovo po svim hrvatskim bibavicama dvadesetoga stoljeća, nabijajući obruče svojemu intimnom Diogenu, da ne potone u kaljuži moralnoga solipsizma, i krčmeći usput krpice svojega srca i uma. Eto, našao sam vezu s pretcima!

* * *

Moja majka, Marija, bila je iz brojnoga splitskoga roda Smoje, koji možda potječe iz Slatine na Čiovu, čije se ime prvi put spominje u XV. stoljeću u splitskim crkvenim knjigama krštenih, a zatim se u prvoj polovici XVI. stoljeća kontinuitet prekida do 1613. godine. Neki su tvrdili da je prezime Smoljé francuske provenijencije (moje su se tetke još tako potpisivale). Međutim, pokazalo se, da su to vjerojatno bili Smoljanovići, pa su ih u Splitu skraćeno zvali Smolje, a od XVIII. stoljeća ime poprima današnji oblik Smoje. Njezini su starinom bili ribari, a poslije i pituri, iliti soboslikari, bio je i jedan redovnik, i živjeli su na Dobrome (*Pozzo bon*), tada u istoj župi Sv. Križa. Pa slijedeći valjda i tradicije Smojinih, nastavio sam i ja čas po put Hamletova ribara pecati crvom koji je jeo kralja, a čas kao literarno pituravalo razmazivati i pljackati oko sebe, uglavnom nekažnjeno.

Navodno je majka pisca Miljenka Smoje došla sa Čiova, iz Slatine. Ona je, čini se, poslije bila slučajno vlasnik moje rodne kuće. Kupila ju je, tobože, od oca one propale političarke Milke Planinc, koji je bio ovrhom ušao u vlasništvo početkom tridesetih godina... ali to su sve neprovjerene, a vjerojatno i izmaštane priče, ili se nešto od toga odnosi na stražnji dio toga dvojnog objekta, koji je nekoć pripadao mome prastricu. Osobno sam pouzdano utvrdio svibnja 2007. godine u razgovoru sa sadašnjim vlasnikom i uvidom u njegove dokumente da je vlasnik te kuće od 1933. njegov predak koji ju je, istina, ovrhom kupio, pošto ju je

moj otac izgubio kao naivni garant (žirant) nekom manje naivnom prijatelju. U njoj otkako je kupljena, prije 75 godina, nije stanovao nitko, a sada stanuje samo stari, golemi uspavani pas, kojega povremeno dođu prošetati. Tako je moja bivša kuća na Trumbićevoj obali 11, kojoj na ulaznim vratima još stoje u kovanoj rešetki inicijali mog oca, postala sada psetarnicom. Jedva iskamčivši dopuštenje da u nju zavirim, prepoznao sam i neke predmete, pa i reprodukcije slika na zidovima, sve u groblju starih stvari: pegla, satova, optike, fotoaparata i kojekakvih neupotrebljivih otpadaka što ih aktualni vlasnik nesuvislo skuplja i gomila bez svrhe. U prizemlju, pak, traje gostionica, kao nekad dok je akademik Duje Rendić Miočević, još dječarcem, dolazio u mog oca kupovati vino i kibiti moju prelijepu sestricu, kako mi je svojevremeno pričao. Tu gostionicu sada zovu *U Fife*, i u njoj se sastaju glumci i ostali kulturnjački svijet. Tamo sam i ja sada jednom objedovao s grčem u želudcu.

* * *

Imao sam sestru i dva brata. Moji roditelji su se vrlo mladi udružili, a tek 1905. vjenčali, i prvo dijete, na samom početku stoljeća, bio je Miljenko (dulje vrijeme bilo je to ime u modi. Svi su i tada čitali Kažotićevu pripovijest *Miljenko i Dobriča*), koji je još u kolijevci umro od meningitisa. Tako da se on gotovo i nije bilježio u obitelji. Poslije njega bio je brat Vladimir (1905), koji je sa 19 godina otišao zauvijek u Chile. Tamo je i umro 1959. ostavivši petoro djece, danas već s brojnim potomstvom. Ali to je za mene obitelj s interneta. Sestru Anku (1912) i oca (1883) jedine sam poznavao. Otac je umro 1949., sestra 1983., oboje u Splitu. Tamo su još živjele sestrine tri kćeri s brojnim potomstvom. Majka je umrla još 1926. Od Smojinih poznavao sam majčina brata Marina i sestru Ivanku u Splitu (i, naravno, svoju drugu majku, Antoniju). Drugoga majčina brata, Antu, koji je živio u Americi, nisam nikad upoznao. Ni njih više nema, ostale su im kćeri i sinovi, unu-

ci, praunuci. Zatim sam imao od majčina polubrata... ali o njegovoj kćeri Dušanki, poslije drugoj Barbinoj ženi, morat ću ponešto reći naknadno, kad budem o tétku na Rabu govorio... Od očeve obitelji upoznao sam samo njegovu sestru Katicu i troje njezinih nasljednika, a polusestru Petromilu, rođenu Vladimirović, udatu Ercegović i Domančić (1904–1989) koja je umrla kao prvakinja drame HNK-a u Osijeku, nikada nisam upoznao. Bio je jedan glumac i u majčinoj porodici, Boris Smoje, koji je, pak, djelovao i umro u Sarajevu. Njegov je otac, barba Ante, majčin brat, završio negdje u Sjedinjenim Državama, kao slikar amater, napustivši obitelj poput velikoga Paula Gauguina, ali bez i približno sličnog efekta.

* * *

Imao sam šesnaest mjeseci kad sam ostao bez majke. Ona je umrla u ožujku 1926. sa 42 godine. Ocu su tada bile 43 godine. Bit će, da sam neplanirano dijete. Rođen sam gotovo 13 godina nakon svoje sestre. Od brata sam mlađi punih 19 godina. Odonda sam na mnogo toga pozakašnjavao, a i koješta mi se događalo neplanirano. Ubrzo nakon mog rođenja počela se obitelj osipati. Već nakon mjesec dana otišao je brat u Chile. Bio je zlatar i vaterpolist, a ovo drugo otac nije odobravao, pa je i to pripomoglo odlasku. Nakon malo više od godinu dana umrla je majka. Zatim sam ja odveden na Rab.

Odvela me je sestra, premda je bila još djevojčica. Ali ne odmah. Prije toga je morala i ona dobro upamtiti da je dobila brata nad kojim će se iživljavati čudotvorci. Izvevši me jednom na obalu pred kućom, na Matejuški, pokušala me pred prijateljicama prije vremena osoviti na noge; upao sam joj s poprilične visine u korito neke barke što se gradila, i to ajme, na same ovako, ovako, Gospe moja, stršeće ruzinave brokve, i to još onaki napo gol! ma gol ko prst! Ona je samo na sav glas zavapila: sveti moj Antone! i pobjegla nekamo bogzna, ne pojavljujući se na oči pre-

strogomu našem ocu. Cila tri puna dana i noći, svud su je svi tražili izvan sebe od straja. Nije bo znala da sam nezrecivim čudom ostao zdrav-zdravcat, neozlijeden, ma ni rosice krvi nigdi, nigdi, po sven tilu, nigdi! Zahvaljujući svetomu Antonu, mojemu zaštitniku, čije ime nosim kao pričuvno krsno, pa odatle i tolika čudotvorna protekcija. Da se valjda ne bi čuda ponavljala, poslali su me najprije u Omiš tetki Ivanki udatoj Štefanini (opet u daljini jedan glumac i pjevač, Nikša Štefanini). Onda me je sestra s proljeća 1926. obukla u korotnu crnu haljinicu, i odvela parobrodom u Rab. A sama je uskoro otišla u domaćinski zavod k časnim sestrama. Ostao je otac sâm.

Na Rabu je živjela druga mamina sestra, Antonija, Tonica, Tone, udata za Rabljanina Ivana Bolkovića, a bješe bezdjetna, što bi se reklo. Koji mjesec prije, ona bijaše u Zagrebu posjetila u bolnici svoju umiruću sestru, moju majku. Mama joj je pred smrt preporučila da se pobrine za mene. Ova je to svečano obećala. I tako sam dospio na Rab. Maminu sestru zvao sam mama, a tétka, njezinog muža, počeo sam zvati pape. Onda su mi oni rekli: ti imaš svog oca u Splitu, živog. Pa sam ga prozvaio Barba. Za razliku od druge rabske djece, imao sam, dakle, Barbu i Mamu, a darove mi nije donosio sveti Nikola u cipelu, nego nekoliko dana poslije sveta Lucija u čarapu, po splitskome običaju, kad su se već sva druga djeca nahvalila darovima, pa sam i tu bio uvijek u zakašnjenju. Užežin toga dana molio sam u krevetu pobožno molitvicu:

*Santa Lucia, mamma mia,
porta bonboni in calza mia.
se la mamma no li mette,
restan suode le calzette.
colla borsa del papá
santa Lucia portará.**

* (tal. dij.) Sveta Lucijo, majko moja / donesi bombone u moju čarapu. / Ako ih ne stavi majka / ostat će čarapice prazne. / S očevim će novčanikom / sveta Lucija donijeti.

Eto, kako se jedna mala, pomalo tužna osobna drami-
ca može ispričati kancelarijskim jezikom, uz lažnu pret-
postavku da je rečeno samo ono bitno, iako je to bitno sve-
deno na puku stereotipnu kronologiju iza koje za mene
intimno stoji cijela jedna neostvarena literatura.

Tetka me je odgajala da volim mamu. To jest Mama
me je učila da volim mrtvu majku. Visjela je velika maj-
čina slika u tinelu; kad sam kroz tinel išao na spavanje,
i ujutro kad bih ustao, uvijek sam morao zastati bos na
mrzлом linoleumu i prekrižiti se pred svojom nepoznatom
majkom. Sjećam se kako me je gledala sa slike, zapravo,
strana osoba. Morao sam i ljubiti povremeno bratovu fo-
tografiju, a činio mi se tako ružnim s razdjeljkom posred
glave. U ženskom dijelu obitelji o ocu se nekako nije misli-
lo baš dobro. Vjerojatno i ne samo zato što je bio siroma-
šan. Ali, svejedno, nije se meni o tome govorilo, to sam sa-
mo slutio. Jedanput je došao na Rab, 1927. godine. Igračke
i knjige slao mi je za rođendane, a slao bi u velikom košu,
pokrivenom prišivenim komadom vreće, velike kaštelan-
ske trešnje, ili neretvanske jegulje (anguje), ili, pak, kao
šaka krupne mušule... po noštromu koji se zvao Lenac i
koji danas u duhu možda nadzire na Rijeci malverzacije
u gradnji brodova. Katkad su među trešnjama bile dvije
aluminijske kutije od po pola kilograma saharina, barbi
za vino... ali o tome se ne smije pričati. To nije znao ni no-
štromo. To je bila kontrabanda. Otac je umro u 67. godi-
ni, 1949. Socijalizam mu je oduzeo sredstvo beskrupulo-
znog kapitalističkog bogaćenja, njegov minijaturni buffet,
i našao se podstarost na ulici, čuvao neko lučko skladište,
ali je i dalje volio život, govorio je da bi htio živjeti makar
i naglavce obješen o granu. Udario je pljusak, on se zate-
kao na obali, potrcao je u zagušljivu kavanu željezničkoga
kolodvora, zatražio čašu vode, i pao pokošen od kapi. Nije
dočekao unuka od mene. Imao je tri unuke od moje sestre,
i moj brat je u Americi počeo pod stare dane rađati djecu,
začas ih je imao petoro. Ali od mene prvi unuk, i opet, ra-

zumije se, zakasnio je, doduše, samo dvije godine, ali dovoljno da dida ne sazna ni da će ga dobiti. Nisam mu otišao na pogreb – »morao« sam korigirati novine. Oprosti mi, pape! Ja sebi to ne mogu oprostiti. Nažalost, nikad nisam uspio uspostaviti s njime neki emocionalni odnos. Ili bolje reći, ako donekle i jesam, onda, kao i sve drugo – s velikim zakašnjenjem. Čak sam se bio i svađao s njime. Jer sam, zabunom, bio nakazno moralan u to vrijeme. A on je bio u legalnom, ali prividnom braku s nekom kreaturom, Baricom Kuzmanić, s kojom nije imao nikakva dodira, a ja još manje, makar sam uz nju provodio mnoge dane, i ona je bila uvrtjela da se mora brinuti o meni i mojoj »skuli«, za koju sam ja malo mario. Ali bio sam, srećom izumio nepogrješiv način da se otmem njezinu zajahivanju, i dovoljno je bilo da kažem kako idem u Biskupsku palaču, u *Domagoj*, pa da ona spremno odklima: *e, ajde, ajde, dite moje, da čuješ Božju rič*. A da sam i spomenuo ping-pong, mislila bi da je to ta *Božja rič*. No nije se to smjelo previše zlorabiti, jer izlasci su bili česti, i korzo, i prijatelji i svašta, pa bih znao samo promumljati s vrata kako moram poći na *prejudiciranja*... ili: zvali su me na insuficijenciju... a jednom sam čak morao hitno na *lobotomiju*, jer mi ništa drugo nije padalo na pamet. Ako je zapitala *a di je to, je li ti daleko, a?*, odgovorio bih opet bilo što... *ma tamo priko Manuša... pa priko inovacije... di je ona zelena kontrakcija... e da, tu, tamo, tako je, odmah do hipohondrije*... ili bilo što drugo. Onda bi ona u nerazumijevanju škljocnula zubalom: *e, ajde, ajde, da ne okasniš!* I tako je to dobro funkcioniralo, ona bi navečer ocu rekla da sam bio *nikin poslon*, ja bih mu morao reći da sam bio kod sestre, i on bi me tek nakon dan-dva uhvatio u laži. Njegovao je, valjda odavno, neku nježnu ljubav, spram znatno mlađe žene, koju su nekoliko dana poslije njegove smrti našli mrtvu na njegovu grobu. Ja sam mu ipak nju oštro zamjerao, u ime lažnoga morala što sam ga donio iz sjemeništa, i zdravih ali uskogrudnih shvaćanja što sam ih izgradio odgojem u kući mame i Barbe na Rabu. Svađao sam se s njim i otišao od njega sablažnjen... Po-

kušavao mi je slati novac u Zagreb, za vrijeme studija, ali ja taj novac nisam htio primiti. Međutim, poslije smo uspostavili dobre odnose. Kad sam došao malo k pameti i javio mu se, on je otišao k mojoj sestri i plakao nad pismom kao dijete. Zapravo, premda sam svoju drugu mamu, svoju odgojiteljicu, na Rabu, volio više nego sve druge u obitelji, kad danas razmislim o svima, čini mi se, da je otac bio najpotpuniji čovjek, da je bio najplemenitiji... Jednom mi je nakon svađe rekao: »sinko, ne daj nikada svoje dijete drugome da ga odgaja!«. Nikad se nismo poljubili, jednom me je plašljivo ćušnuo; bilo je teže njemu nego meni, i to je ostao naš jedini tjelesni dodir.

* * *

Brat Vladimir bio mi je do kraja nepoznati tuđinac. On se stao dopisivati s ocem pred Drugi svjetski rat. Jednom mu je u kutiji kave poslao zlatni grumen, ali je tu kavu otac poklonio svom najboljem prijatelju, i poslije iz pisma shvatio da je s kavom poklonio i zlato. A prijatelj – zatajio. Tako je izgubio i prijatelja. Brat je nudio da ja dođem k njemu u Chile, jer mu je u početku relativno dobro išlo. Bio je uložio sve što je imao u zlatni rudnik, kao jedan od kompanjona. I onda smo mi odgovorili da čekamo svoju maturu, pa da ćemo odlučiti naknadno; rat se spremao; i tako... mene, zapravo, nije bila puno volja upustiti se u to, jer nisam ni slutio što me uskoro čeka u Šestoj Ličkoj. Ali želio sam znati o njemu što više, a to mi nije uspijevalo; bio je slab na peru, i samo se busao: »ja sam dobar Hrvat i dobar Slaven!«. A hrvatski je već loše natučao. Onda je propao i taj rudnik. Brat se tužio da su ga izvarali; ostao je do smrti puki siromah, a njegovoj udovici poslije bujica s Anda odnijela je i kućicu. Danas je ona ovisna o svojoj djeci. Jedan moj prijatelj posjetio ju je prije nekoliko godina. Kad se vratio, rekao mi je: »pošalješ li joj u pismu 10\$, učinit ćeš veliko djelo«. S njegovom obitelji stupio sam naknadno u korespondenciju. Sedamdesetih godina odjed-

nom je stiglo pismo koje je lutalo punih petnaest godina. Na njemu se vidjelo da je prošlo kroz mnogo ruku. Ono je ipak pomoglo uspostaviti kontakata.

* * *

Kad sam prvi put bez pratnje došao brodom s Raba u Split, već kao desetgodišnjak, stao sam sestri govoriti Vi, jer ona je bila udata, gospođa, i tako. I onda smo to raščistili brzo. Poslije smo imali najsrdačnije odnose. Bila je draga i prilično nesretna osoba. Mislim da mogu biti dosta objektivni prema svim članovima svoje uže obitelji, zato što nisam s njima bio od početka, niti trajno. Ona nije imala višu naobrazbu, završila je domaćinsku školu kod časnih sestara na Lovretu... što je u ono vrijeme ipak nešto značilo, stekla je neka znanja, bila je prirodno obdarena inteligencijom, voljela je o svemu propitivati. S njom sam rado razgovarao. Poslije je i pratila malo što ja radim, što pišem. Jednom mi je rekla: »čitala sam ono što ste zajedno napisali ti i onaj neki Simić«. Ali, čim sam objasnio da postoji pisac po imenu Novak Simić, zaključili smo da to i nije tako dobro kao kad pišem sam...

* * *

I tako, »skrasio« sam se na Rabu, u svom novom zavičaju u proljeće 1926. A koji mjesec poslije održavala se trodnevna fjera; 27. srpnja je sveti Kristofor zaštitnik Raba, uoči njega sveta Ana i sveti Jakov. Na livadi preko luke, gdje je sada nogometno igralište, prodavali su se pjehtlići što zvižde, bomboni sa spiralnim šarama, zvučne sirénice, glavinjao je brujeći i škripeći šareni vrtuljak; tamo su me odveli. Još sam bio sasvim slab, došao sam na Rab takoreći moribondo. Oni smatraju da su me spasili od mrtvih, jer sam bio zapušteno dijete bez mame. U Omišu kod mamine druge sestre bio sam kratko prije dolaska na Rab; oni su me sigurno dobro pazili, ali donio sam, valjda,

bolest od kuće. Poslije sam čitao u doktora Franje Dursta, kako su u to vrijeme u nas ljetni proljevi bili uzrok smrti svakog drugog novorođenčeta. Rekli su mi da sam i ja jedva preživio, i da sam se tek nakon dugog vremena, hvala svetomu Antonu!, nekako ipak oporavio. Bio sam, dakle, iscrpljen, i onda mi je Mande kupila tog pjetlića kojemu se mora puhati pod rep da bi kreštao kao svraka, ali ja nisam mogao, nisam imao sape, pa sam Mandu ljutito pljusкао ručicama po debelim obrazima, kako su mi pričali, jer su već tada bili drugi krivi za moju nemoć, a ona bi onda još prodornije kreštala tim pjetličem ustobočivši se poput vlakovođe koji pokvarenom zviždaljkom najavljuje polazak, i time su me poslije ukućani dugo zadirkivali. Posebno moja Mande. Tako je s tim zviždukom započelo i moje putovanje u sretno djetinjstvo. Koje bez Mande teško mogu zamisliti.

Bila je vršnjakinja mojega brata; dvanaest je godina prije mene bila usvojena kao osmogodišnja kći mamine polusestre, mala, zdepasta, poludebilna, da bi u kući pomagala, ali nije bila od velike koristi. Smatrala je sebe nećakinjom makar »nije od prave sestrê«, što je bio prigovor mami, a pomalo i meni, i bespomoćno trpjela zapostavljanje, ali ja sam bio i njezin mezimac, koji je nad njom s nasladom podlo uživljavao svoju superiornost. Poslije svega, kad je Drugi svjetski rat razbucao rabski dom, pokupila je ostatke koje nije mogla zamijeniti za hranu i otputila se na splitski Marjan u svoju potleuhu pločaricu, koja ju je dočekala prazna i oronula.

* * *

Prvo jasno sjećanje mi je gubitak članka na prstu. Jer to je bila dramatična trauma koja mi se usjekla. Dogodilo se, kako je moj Barba govorio, tako »da je Bog kaznil neposluh, jer uvijek nisi jedan neposlušan!« On je meni ugravao u ruku golemi ključ od konobe, gore, gdje je sad galerija Gašpara Bolkovića–Pika, da idem ne znam što iz

konobe donijeti. A sve je bilo u toj konobi: i vino, i rakija, i kvasina, i šampanjac, i ulje u kamenici, pršut, sir – sve. Da idem nešto donijeti, a meni se nije išlo, kako to već biva; koje dijete poslušati otprve, osim štreberčića? Dijete ima svoje neodredive interese. I nije mi se dalo svaki čas po nešto u konobu s tim divovskim ključem iskrivljena, bubrežasta uha, nego sam se uvukao vis-à-vis u našoj uličici gdje je mladi pekarski pomoćnik okretao zamašnjak, velik kao brodsko kormilo, na nekom stojećem mlinu-drobilici meljući baškot u prezlu. Takvo što još ljudsko oko nije vidjelo, ni uho čulo, tamo su oni međusobno utoreni zupčanici, brzi, zvrndavi; baškot puca i škrguće i rasipa se kao suha pržina, i meni je to bilo silno uzbudljivo. Iako nisam tada imao tehničkoga smisla niti koliko danas, ili upravo zato, gurnuo sam ruku među te zupčanike, i to mi je otkinulo dio prsta. Ostao je visjeti na komadiću kože, oštetilo mi je tetive i na drugim prstima. I sjećam se svih detalja; sjećam se kako je šjora Tereza nosila prascu lokalo u onim svojim četvrtastim kantama s ručkama od špage, pa je na vrata došla, vidjela je i čula, spustila kante, uzela me, iznijela van da me nosi doktoru, a moja mama je na ciku i krik u izašla na vrata naše kuće, što je bila velika rijetkost, jer ona nikad nije izlazila, i hvatala se za kosu, ali nije se usudila zakoračiti na ulicu. Kapala je krv na ulične ploče dok me šjora Tereza nosila doktoru Mati Dražiću na rivu. Sjećam se točno, staroga rabskog doktora, nije se ni trenutka premissljao, vidio sam točno kako je previkao škaricama kožu i čuo sam kako je moj zglavak lupio o dno praznoga bijelog sića. Možda se tada i tamo nije ni moglo bilo što poduzeti, ne znam. I sada čujem taj udarac zglavka o metalno dno. Onda mi je poslije šjora Tereza previjala to na svome prozoru nad laborom mlake vode, jer moja mama je bila dijabetičarka, pokrivala rukom oči, padala u nesvijest, i cviljela. A naša neizbježna domaća šjora Tereza, bila je više u nas, nego pod svojim krovom... žustra, pametna, vesela... nažalost, obdarena starim, malim, pogrbljenim Đildom, pijanim mužićem, gotovo redi-

kulom, koji je samo lunjao gradom s marangunskom pilom oko ramena, simbolom svoga davno napuštenog zanimanja, i govorio svakome tko je htio čuti: *E ma jer... perke jero..., oštricega, jero fora in vilado... Ma ke fatura oštrige-sa! Miga kvalke fatureta! Hooo... ho-ho! Granlavoro! Caro mio! Granlavoro! San ti bil a Petrograd, tamo-tamo a Petrograd...* Prividalo mu se da je bio u dalekoj Supetarskoj Dragi, na poslu... a šetao je samo odjutra svoju staru šegu, i na rijetke pozdrave odpopjevao: *Sasa... lute, sinjor mio! Ke dragi Isus dà majki boži zdravlje!* – a naša dobra, sa svakim zlom pomirena, šjora Tereza njegovala me i tepala kao da smo ona i ja mali šašavci koji se igraju ranjenika. Znatizjelja apostola Tome nije bila uopće kažnjena, osim što su mu ostali nakaradni nadimci »nevjerni, nevjerovani, sumnjivi«, koji i ne znače ono što bi trebali. A ja sam svoju opravdanu znatizjelju skupo platio. I svega se još jasno sjećam, premda mi je bilo tri i pol godine. To je, eto, prvo što uopće pamtim – trauma.

* * *

Barba je mislio da je jako pobožan. Šantočo. Njega je moja mama zvala, šantočo. Molio je krunicu, morali smo je svi moliti svaku večer. Ali nije to bilo samo pobožnost; bio je upravitelj, između ostalih, i dvaju samostana, biskupije i župe, pa već zbog toga nekako je morao održavati takvu sliku o sebi. Uostalom, u starih Rabljana nekoć, svaka veća obitelj imala je po svoju kapelicu u kući, crkvicu kraj kuće. Tako smo i mi imali kućno dvorište u visokim zidovima bez krova, radionicu sladoleda i spremu u ruševini negdašnje obiteljske crkvice svetoga Ivana.

Mogu reći ono što već danas mnogi o sebi kažu, da sam imao sretno djetinjstvo. Lijepo i sretno djetinjstvo, ali, kao i svi drugi, u tim ljepotama i sreći nisam »dospio uživati«, budući ozbiljno zaigran, nestašan i zamišljen, sve ujedno, dok mi Barba ne bi u ljutnji zaprijetio da će me poslati svojemu ocu, a to je značilo tvojemu, to jest mojemu

ocu, jer u Barbinu govoru to se nije razlikovalo. On je tako dosljedno sve izraze i oblike poizmiješao, kao da njegovi stari nisu prije samo tristo i pedeset godina ovamo pobježali napred ispred Turcima od Bosne, tu ovamo preko na otoku i okolo. U tih tri i po stoljeća čudovišno se smiješala venecijanština, čakavica, bosančica, glagoljica, staro-crkvenoslavenski, što ti ja znam, sve što sam ikad poslije učio, i zato me on tako povremeno ekspedira dole u Spljetu svojemu ocu. To mamu svaki put bolno dira, jer da se ne smije prijetiti ni u šali jednoj siroti, niti stavljati to djetetu stalno pod nos. A mene to nije ništa vrijeđalo, baš me briga, pogotovu jer sam imao satisfakciju kad mu se Mande kreveljila izdaleka, da mu ja nisam pravi sin, vidi se, jer čim netko nije tvoj, niti od prave sestrê... Morala je izdaleka, jer on ju je znao iznenada žestoko nadlanicom prasnuti po bujnim bedrima i kreveljiti se guzi... carko jedna! Onda bi ona uzvraćala njemu cistilo... cistilo... jer on bi cipele cistio, i pitao Mande, jesi li već ocistila... On je oduvijek ostao za nju cistilo, a ona za njega guzicarka jedna. Već je bilo dosadno slušati.

Imao je sve neke rođene sestre tamo gore u očinskoj kući nasuprot Svetog Andrije, pa na Sušaku, pa u La Speziji, a braću tek tu i tamo – dva ugledna državna činovnika. I još mrtvih koliko i živih. Njih sedmoro imali su od očevine na najljepšem predjelu otoka lijepi i golemi posjed, i od njega malo koristi. Uvale, šume, pa kao razni orasi, murve, smokve... a onda malo koja maslina ili ovca. Mama je katkad uzalud plakala da se to već jednom podijeli, ali sestrama je bilo potrebno da se Barba o svemu skrbi, jer on je i tako usput upravitelj koludricama, župi, biskupiji, Dominisima, pa se u to i razumije. Da, ali upravo ljeti, kad je najviše toga upravljanja, imao je još i sladoled, i kavanu »Sloboda« pod Gradskom ložom, a, kao što je poznato, nije znao gdje mu je glava. Sladoled je, razumije se, imao radi održanja tradicije po majci, a ne radi zarade. Ali kakav sladoled! Ručno tučeni. Venecijanski. Dvanaest žumanjaka na litru! Lička jaja friška po četrdeset para. Sve

ostalo po propisu i riceti, plus neke tajne. Stranci su već s parobroda dozivali naša kolica vičući: »hallooo, gefrorenes bolkovic!«, »ahoooj, zmrzlina! zmrzlinář, poč sem!«, a naš Joso je, kašljucajući, tromo koturao karijolu, bio je, među nama rečeno, i tuberan, i vukao se do ruba obale, bez panike, *colla fiacca*, jer zna i on da se bez sladoleda ne može živjeti ni u Beču, ni tamo gore odakle svi dolaze. Lic-kao je kašljući od napora po deset puta praznom žličicom sve uokolo korneta, da bi se činilo kako obilato nameće za dva dinara. I jedini je on na tome svemu profitirao: Barba je »pokrivao troškove«, a kupci su možda dobili i koji Kochov štapić pride.

Naša kuća – u vodičima piše venecijanska palača – do jučer najpoznatija rabska ruševina, a sada, zahvaljujući jednomu došljaku iz Međimurja, lijepa likovna galerija s tri apartmana za slikare i glazbenike, te restoran i intimni koncertni prostor – sačinjava s Gradskom lođom iz 1509. arhitektonsku cjelinu. Stanovali smo na katu, gdje je sad galerija, a u prizemlju je, kao i sad, bila kavana iz koje se izlazilo pod Lozu, kako smo mi govorili, i tamo se ljeti odvijao sav kavanski život. Barba je kavanu sâm i vodio. U prizemlju kuće bila je sala, kuhinja i sve pomoćne prostorije; zimi se tamo samo kartalo, najviše sâm barba sa svojim društvom, pilo se pivo; na žutim kartonskim podlošcima plavim rukopisnim kurzivom bili su ispisani stihovi:

*Se la vita conservar tu vuoi
bevine prima dei pasti tuoi.
Spariran da te i tutti malanni,
e la vita camperai cento anni!**

A ljeti su se iznosili stolovi pod Lozu, i ruska balalajka je svirala svako ljeto na maloj bini u kutu. Dolazio je iz Zagreba orkestar od najčešće osam svirača. Nastupali su u bijelo-zlatnim rubaškama, s crvenim resastim kor-

* Ako se želiš održati živim, / prije svakoga obroka svojega pij. / Sve će ti nevolje nestati lako, / i živjet ćeš stotinu godina tako.

donom oko pasa. Banda se sastojala, iliti bend, od jednog bubnjara, kontrabasista, harmonikaša, gitariste i nekoliko balalajkaša, ali neki su i mijenjali instrumente. Vodio ih je pjevač i gitarist Lebedjev, a pjevao je najčešće cijeli sastav. Oni su inače zimi u kinu Tuškanac u Zagrebu priređivali koncerte, a Lebedjev na Radiju Zagreb gitarističke solo-koncerte. Bio sam njihov tobožnji miljenik, Slobodanček, donosili mi skupe igračke iz Zagreba. Morali su se dodvoravati strogome gazdi.

Svake večeri ljeti svirala je ta ruska balalajka, *Studenteskij orkestr* iz Zagreba, s Mihailom Mizinovim pl. Lebedjevom, ljepotanom, tenorom i gitaristom, koji se nije smio mnogo osvrutati na sve one zaluđene Čehinjice i Austrijančice, jer ga je bez prekida nadgledala njegova »ljubljenja do boli Sabina«, sjedeći uz visoku čašu framboisea u kutu ispod bine. I dok bi upravo privodio kraju svoju najpatetičniju i najnježniju kiticu:

*Sjerce, kak harašo na svjetje žit!
Spasiba, sjerce, što ti umjeješ tak ljubit!**

Barba – uz Sabinu, drugi njegov jastreb – gazda u kecelji i s leptirom ispod grla (*traversa i farfalla*) izvirio bi na vrata kavanske sale i samo podigao prema tim slinavim ortodossima tri prsta umašćena šunkom, a Lebedjev bi obrvama javio kapeli u bijelim rubaškama, i poveo:

*Trojka mčitsa, trojka skačet,
vjotsa pilj ispod kopit,
kolokolčik to zaplačet,
to hohočet, to zvenjit.
Sokoliki!!***

* (rus.) Srce, kako je lijepo na svijetu živjeti (naša verzija: ja ljubim, jer tako hoće srce moje) / hvala ti, srce, što umiješ tako ljubiti! (naša verzija: hvala ti, srce, što ti za osjećaj taj znaš!)

** (rus.) Trojka juri, trojka skače / vije se pod kopitima prašina, / praporci sad zacvile, / sad kikoću, sad zveckaju. / Sokolici!

ili bi gazda položio ruku na grudi, pa prepustio srcu neka ju meko nadiže u ritmu svojih otkucaja, a očima bi zanošno zažmirio, vireći ispod kapka hoće li Lebedjev brže-bolje udariti šakom po gitari i zajauknuti:

*praščaj, praščaj, podružka daragaaaajaa,
praščaaaj, bit možet na vsjegda!**

Da zabavi domaću publiku što je virila izvan kame-nog parapeta kroz cvjetne grmičke u sanducima, znao bi povremeno zapjevati: *prasci, praščaj...* ali više se nitko nije tome smijao.

Ako bi pak Barba povukao konop nevidljiva zvona i usnama bezglasno radio bommm... bommm..., kao da se probudio Car-kolokol, razlegao bi se *Večernij zvon*, a kad bi kratkim, dlakavim i čvrstim rukama umorno zaveslao dišući iz dubine toraksa, krenulo bi: *Ej, uhnjem...* Ako je osjetio da su se gosti već stali međusobno hvatati za rame-na i da se ljuljaju s pjesmom... on bi raširio ruke, kao da će zagrliti cijeli orkestar sve onamo do Crnoga mora, i za-brenčala bi himnično: *Volga, Volga, matj rodnaja...!* Znalo je biti, dakako, i nesporazuma, pa ako njegova pantomima nije bila otprve uspješno dešifrirana, on bi viknuo na bubnjara, valjda mu je to bio najautoritativniji od instrume-nata, gotovo ljutito i preglasno, onako s vrata: »Očičarne! Čoravci! Očičarne!«, i onda bi balalajke naglo promijenile akord i ritam, a nezbunjivi i nepogrješivi Lebedjev prona-šao bi začas u reviji češko-njemačkih plavuša koju vatrenu crnookušu, i razvukao: »Oči čornije, oči žgučije, oči strasssnije i prikrasssnije...«, a ne bi li našao što traži, ili ako je koja plavooka plavojka bila baš čarobna, onda bi oči bi-le »čarnije«, ne crne, nego čarobne. Tu gospođa Sabina nije mogla ništa, nego usrknuti razdraženo na svoju slamčicu gutljaj malinovca, kao slatki gutljaj suparničine krvi.

Ali ima tu i jedan mali promašaj sudbine, da ne ka-žem kiks. Bio je usud krenuo izmijeniti moj život stubo-

* (rus.) Zbogom, zbogom, družice draga / zbogom, možda zauvijek!

kom i zasvagda, no, srećom ili nesrećom – neuspješno. Bio sam počeo spontano, ponesen Barbinom euforijom, izlaziti bos, sa cipelicom u ruci i polugol, u bustini i gaćicama, plesati između stolova i pred glazbenicima, udarajući šakom i cipelom povremeno u njihov gromki bubanj. To je bila kavanska atrakcija, i cijela Europa bila je na nogama. Pljeskalo se i strugalo stolicama. Barba je sukao brk kao da je koreografija izvorno njegova, a ja nisam birao posebnu pjesmu, niti se obzirao na ovacije, nego samo skakutao diktirajući Rusima tempa i ritmove. Ponovilo se to usve dva-tri puta, i – gotovo. Poslije me je Barba nagovarao i pogurkivao na vrata sale: »ajde, moniga, to mi je inkas!«, a Mande bi mi, njišući se u bokovima poput pingvina, iza Barbinih leđa iz kuta dirigirala: »ala, ala...daj, pa pojdi, pojdi... prasci, praščaj, balaluka rastovaj...!«, šireći na objema rukama svoje debele prstiće, kao u nekoj neprilici, ali zapravo zato što joj je međuprstje bilo do golog mesa bolno izjedeno lušijom. Je li se rugala Barbi ili meni... svakako, ja sam iznenada odustao – čim je nastup postao koristan; naprasno i bez obrazloženja zauvijek sam napustio estradu, i ne bi me se više bilo dalo nagovoriti nizašto. Neka silno fina Francuskinja, »sva u zlatu po rukama i vratu«, sve je to vidjela, pa ušla smjelo Barbi iza šanka, pozvala iz kuhinje mamu, jer je odnekud saznala da nisam njihovo dijete. Nudila je navodno »u ono vrijeme« 25.000 franaka da me prodadu. Ah, tko zna je li još živa i solventna! Ma, ne znam, zapravo, kako me je procijenila, je li to uopće bio kakav novac, je li ju općinila moja plesna točka, ili moje ka-priciozno odustajanje, ali sve i kada bih znao, ne bih sada imao o sebi ni bolje ni lošije mišljenje... Nisu me htjeli prodati, to je svakako očito, čim se danas ova knjiga ne zove *Les digressions*, ili *Les antagonismes*, ili nekako slično. A da su sklopili posao, bilo bi možda sve drukčije, i tko bi još i to podnio! Barba je, sve dok nisam odrastao, u ljutnji predbacivao : »*mogal san te, budala ja, kako jednu mašku iliti ovcu dati za onu pizdu Franceskinju! Di joj je, oštija, luda pamet, i šta ona misli, inšempjana, sva onako u zlatu*

i koralima, budala jedna, s botunima od madreperle, velikima kako patakun od napolijundora... a šta bi meni rekao svoj otac, da te prodajem za njezini posrani franki! Velika stvar!!! Ne ćeš ti!!! Dvajspet!!! Ma ne valjaš ti ni dvajspet para! Popišljivih. Nisi drugo zaslužil, nego te inbarkat tamo njoj, pa via! u Marcelj! I ko te vidi – vidi. Dala bi ona i više! He, he, altrochè! E chi te vede – vede! Neka te baci, ako 'oće, u škovace, di 'oće, u konal, tamo, baš me bri-ga! Kad njoj dosadiš kako šta si meni svaki dan dojadil! Alla...! Via s tobon! Fondo! U Konal od Manče!»

Ali brzo bi me zatim ljubio i grebao neobrijanom bra-dom. Nije imao teškoća s iskrivljivanjem iménâ i naziva, i gotovo da je to činio sladostrasno: La Manche mu je bio isto što i napojnica (*la mancia*), Gibraltar – Đibioltar, Švedska – Suezka, a Suezki kanal – konal od šverca. E così via... e così via, o, Dio! Trebalo je to poslije moći podnijeti s tolikim silnim srednjoškolskim znanjem! Ali tada je još bilo podnošljivo.

* * *

U mojem sjećanju sve se to zbivalo od treće do šeste godine, a ova baletanska faza bila je na samom početku, otprilike sa četiri godine. Kavana je funkcionirala mnogo prije nego sam ja došao na Rab, i Barba je odustao od nje negdje početkom tridesetih. U iznajmljenoj je kavani neko vrijeme bilo sve po starom, ista balalajka, iste pjesme... ali ja sam tada, žalostan, samo promatrao izvana, sjedeći na parapetu lože, kao i ostala mularija. Tako da je naša kavana ostala u mom sjećanju od 1927. do 1931. godine.

* * *

Pamtim i onaj veliki snijeg 1929., kad je mama od veselja gađala kroz grilje Franu policijota, a ja sam joj morao iz dvora nositi u zdjeli gotove snježne grude. Mogao je svatko činiti što mu je palo na pamet, takva je to bila opća

fešta od užitka i sreće. Mande je na kućnome pragu lamatala rukama i dovikivala nama gore:

– Jo, da vidite koji snižni zanosi!!!

Barba se okrenuo od pisaćega stola, pogledao me preko očala:

– Čuješ je! Čuješ ti nju... zanosi, a? Budala jedna, bit će od koga čula! Šta ona zna... nije nikad vidila da se skupi toliko sniga! Kaže se kada bura, znaš, zanese, ne zanese, oštija, nego nadonese snig na gomilu, da su to onda za... zapisi, kad puše, zapuše, jesi čuo, ti mali, sve triba znat, nije snig čudo i stvar koja ne more bit! A ne kako ona guzicarka – zanosi! Zanosi su kad ti bura zanese barku da ćeš zamalo s njom bubnut u kraj... to su altroke, razumetevi-mene... budala jedna! To su zanosi!

Snijeg je bio da te Bog sačuva; u povijesti Otoka piše: čitav metar. Mi smo govorili dva metra, a bilo ga je valjda više od pola metra, to sada, ovako objektivn i istinoljubiv, ne mogu više ocijeniti. Morali smo prokopati hodnik kroz dvorište, da se može kroza nj proći, ali po ulicama nije nitko ništa dirao, da bi što dulje potrajalo. Kao i poslije u Zagrebu.

Ali, i kada nije bilo toga snijega, živjelo se izvan sezone posve drukčije nego ljeti, a to znači cijele Božje zime. Pješačio sam s Barbom po otoku, na kojem nije bilo ni jedincate ceste nalik na današnje. Obilazili smo polja, seljačke kuće, šume, po cijele dane; i navečer, umorni, priređivali smo teti i Mandi onu vrstu kazališta što su je zasnovali prvi ljudi u špiljama poslije lova na bizone. Ali ni tu Barba nije bio sa mnom naročito sretne ruke. Pokazivao sam već prve maligne simptome takozvane istinoljubivosti. Umjesto da predstava glatko teče po Barbinu scenariju i režiji, prisiljavao sam ga na korekture i odstupanja. Pogađali smo se oko kompromisa, izravnavali i usklađivali dojmove i prepričavali poluistine, natezali se, a mama se smješkala, jer je više vjerovala meni i jer je slutila koliko treba baciti u more. Kroz to sam se znao osjetiti jačim, a njega je mučilo što se ne može izdo-

voljiti sočnih izmišljotinica. Zato sam katkad znao biti dobrohotan, znao sam ga pustiti da se izdovolji i junači, jer je poslije toga neko vrijeme bio zahvalan i ponizan. Posebno ako se priča dojmila mame i ako je Mande pljesnula izranjenim rukama, ako je skeč bio sugestivan, ako se u zraku osjetila drama, kao, na primjer, kad smo bili donijeli kući nepoznatu i nikad viđenu ptičurdu, ali to je bilo jednom u toliko godina. I nikad više. To jest, taj put smo se s nekoliko kmetova bavili po našem posjedu među samom makijom, kad nam je pritrčao seljakov mladić, noseći u naručju veliku i tešku uginulu ptičurinu, šarenu, sličnu onoj srebrnoj afričkoj kokoši što je zovemo biserka, ali znatno veću. Da ju je našao na grmu smrike. Snebivali smo se i mi i seljaci, a onda nas je Barba podučio, kao da je sve to vidio svojim očima, da je pripadala jatu selica, pa sustala, izgubila snagu, i sletjela, a gdje će nego ovdje na Bolkovićevo, i onda je, dakle, iznemogla, razumije se, nema vode, nema ništa, ubilo je sunce, vruć zrak i odgovarajuće nedaće i nepodobštine, odnesi je doli u barku, pokri krpom i pod provu s njom. A kad smo došli kući, naredio je seljaku da položi pticu na drva u dvoru, otpustio ga je, ušao slavodobitno u našu veliku sobu, zaboravio je i štap odložiti, i obratio se teti i Mandi:

– Onda?! Šta gledate?! A?! Ništa me ne pitate?! Pođi tamo na ponistru i gledaj na kortil!

Kad je bilo jako uzbudljivo, govorio je gotovo književno, kao da je na sudu ili u sreskom načelstvu.

Mande je otamo samo zacviljela:

– Ajme, opet su donili tuku! Valjat će je odma ofurit i spenačat...!

Čekao je, naleгнуvši na štap, i ponavljajući sebi u brk: ma šta tuku? ma šta tuku?, čekajući da čuje što će reći za bezeknuta mama i da ga počne ispitivati. Onda je, ne dočekavši, sjeo, umoran:

– Ajde, Mande, ajde, ajde, izuj mi postole! Budala jedna i tuka, ti si jedna tuka, ter tuka injoranta! Tribalo bi tebe... kako tuku... spenačat! Sve pero po pero...

– Ja san, insoma, injoranta, a vi opanke zovete da su postoli!

Mama se okrenula od prozora i stajala bez riječi.

– Onda?! – pitao je slavodobitno. – Ne govoriš ništa? A šta je bilo tamo i šta si, prezempjo, tamo doli vidila? da čujen!

Trajalo je tako to kočoperenje, izazivanje nestrpljenja, nagovještanje čudā i junaštava, i onda je, da se ne bi raspuknuo, provalila iz njega bujica i krenula priča:

– Inšoma, mali seljak dođe i govori meni, gospodaru moj, eno undè pod smrikom trče i leti... šta ja znam... šta je rekal... bled od straha... orlovi..., piljuci... gospodaru moj, galebi... ma veliko... veliko... ništo veliko... bled u oba obraza kako jedna smrt. Šta ću ja, nema druge, razumetevi-mene, idem odma vidit... an, šta ću, da vidim je li istina... ili je sve njegova imađinacija... ecetera... i pođem tamo, zapovidim njemu, tomu malomu, dunkve, ajde, sad govori: pokaži mi kadi?! Di si to vidil? Šta?! Pokaži brzo, da čujemo! On mahne rukom tamo k vragu daleko priko mocire... ma čuješ, ako mi zalud činiš gubit vrime i hodit po suncu, govorim ja njemu, mulac jedan, poslat ću te mater ženit... da znaš, ooo ben! i više mi ne dolazi pred oči! i sve tako, a šta sam ja znal šta me, oštija, čeka?! Kad, šta ćeš vidit, sto koraka levo, sto koraka desno, svas izgrehban od drače i smrike, opanci tanki, ono kamenje oštro i bode kroz šjolu od opanka... a on, divljak mali sakramentani, trče za menom bos kako po travi, i čujem *all'improvviso* niku riku, ma buku! da buku! *madonna mia*, ma još i kakovu! Frk-mrk-trum-blum! Vidim mlati krilima po kamenju, trče, zvižde... fišća...

Zahuktao se barba u dramtiziranju, a Mande na nje-ga više:

– Umirite se, ispada mi noga iz ruke!

On je i nestrpljiv zanesen vlastitom predstavom:

– Budala, ispala ti ruka iz noge... se kaže! Zatrčem se ja, insomma, svučem jaketu, dođem metar-dva iza grma, pa onda – HOPLA-LA! bacim se na nju, pokrijem je jake-

tom... direttamente legnem na nju koliko sam dug i širok... ma ona... orka, da vidiš... poludila... žilava kako dva tovara! Ne znam kako sam živ ostal... ma sam je, oštija, POBIJEDIO! Da vidiš! da si ti vidila! Ma ne mogu ti reć! Zgrabil, stisnul, dignul... pedeset kili i više... zabila mi oni oštri nokti, oni čapki, *come da dir, artigli*, majko božja, svaki kako nož, zabila mi čamprage u moja prsa, sve u rebra... ovako... do kosti, *Madonna cara!* čovika bi unesrićila dekapoto!

Nisam imao mira, malo sam uskoćio:

– Sve mu je puno krvi, sva prsa, je, je, mama, je, pogledaj! i košulja!

– Nije triba, ajde, nije triba, pusti da sve rakontan, oštija, ti mali, nemoj me prikidati! E, dunque, ma kažem, ne ćeš, prasica, držat ću te ja, makar s tobom poletin u zrak! Izdurat ću, kažem, ma ne ćeš... vraga izila...! Izdržat ću... digo, da si još deset puti... jača beštija... i teža... Dobro, inšoma, onda sam je moral ja sâm na svoje ruke odnest doli do barke... ovi su svi... budale, ovako otvorili usta, e, a boje se ljudi, znaš, vraga ne!... Drmala me svega... simo... tamo... onamo... htela je pobić, se razumi, a! Ne ćete mi virovati! Uh, ma koji intrig... koji imbarac, da ti znaš! Vezal sam joj noge i ruke... one... sam joj obe noge, držali su mi vriću, slabe su te vriće, sve su maganjane, rasparana je sva, ali sam vezal i izvana, da kroz bužu ne pobigne, malo jače bit ću stisnul konop, insomma, dok smo došli u porat, krepala u toj vrići. Ta tica. Jadna tica! Posli mi je bilo žal... *del tutto*, krepala *affatto* i bog! Eto ti na, a ti pitaš kako je bilo! Bilo, bilo. Ma za pripovidat, baš za pripovidat! Doli ti je na drvima. Ma koliko muke oko nje, *per Dio!* Kako da je zmaj! A ti, mali, znaš, oćo!!!... E! Ti dobro ne vidiš i ne razumiš kako triba... ooo-ben!... Nikad se nisi naučil krejanci! Ki je bedast – je bedast zauvik, i zaostao natražan kako ti.

I tako je priča išla do predvečerja, s novim varijantama, trajala, obnavljala se, dopunjavala, dodatno dramati-

zirala; nisam više ni ja znao što se uistinu zbilo. Nagada-
lo se šta je to onda ta čudna pojava, kad je nikad nitko nije
vidio, odakle je došla, šta onda, bogzna, sve to znači i pret-
kazuje. I na kraju je Barba odredio da se sačuva za uspo-
menu, a ja sam ju već po mraku morao odnijeti jedinom
univerzalnom majstoru i svaštaru zvanome Bućo, ali u ve-
likoj tajnosti, ni njemu nisam smio reći da smo ju mi ulovi-
li, ne znam zašto, nego da su nam je poslali iz Splita. Na-
kon više dana on ju je donio balzamiranu, na podstolje je
napisao OTARDA. Barba ju je stavio na ormar pokraj ve-
likoga ždrala, koji je bio mamin vjenčani dar, možda za-
to što je selila iz Splita kao što ždralovi sele prema svo-
jim gnijezdima, ili je darovatelj mislio da daruje ródu, za
mnogo djece, ali teta je ipak ostala bez djece, kažu Barbi-
nom krivnjom. Uglavnom, za ždrala smo znali da je ždral,
a za otardu nitko i dalje nije mogao dokučiti kakva bi to bi-
la ptica, ta otarda, čak je i preuzvišeni biskup doktor Sre-
brnić, pohvalivši Barbin šampanj, što sam ga trkom donio
iz konobe, najprije priznao da takšno ptico ni še videu ni
u krčkoj biskupskoj knjižnici, ali onda, čim je iskapio pje-
nušac, razigran, onako mršav i lagan, zaletio se u veliko
ogledalo, što smo ga bili donijeli iz kavane, i onda zbunjeno
pristupio k ormaru i dodao, da on ovdje *prauzaprau vidi i
nekakšno majhno piknjo iza slova o, što bi moglo na sta-
rom grčom jeziku pominati otis, droplja, pa da se v tem pri-
meru cela stvar morda kliče otis tarda, oziroma, spora, ili
troma stepska droplja*. Zamislite! Tko bi pomislio da Bu-
ćo zna i sva imena pticā, kao biskup!? Samo da je još točno
znao što je ime, a što prezime, morao bi bio napisati OTIS
T. Moram priznati, dok je još slučaj bio aktualan, danima
je na mojem licu titrao porugljivi smiješak svaki put kad
bi me Barba pogledao... ali on se nije dao, nije se stidio la-
ži, govorio je da ja nikad ne vidim i ne čujem što se doga-
đa, i neopazice je prebacivao događaje s Frkanja na bisku-
pov ovdje posjet, jer sam, kao i obično, jedna mala budala,
i nisam čuo da je to čudotvorna dropulja i neka posebna ti-
ca, takozvana oziroma, koja ne može biti ni mrtva ni kre-

pana, nego troma, razumetevimene, i kakodakažemo, uspokojna, možda od sunčanice, kako jedno pijano čeljade, i eto tako nekako. I udarao se u čelo, kako ju je samo mogao, budala on, onako nepromišljeno zagušiti u vrići. Takvu grčku rijetkost! Ali je ipak bio pitomiji i naprosto zahvalan za moju iznimnu i tako neočekivanu poludiskreciju. Koja bi se možda bila okrenula u otvorenu ironiju, da sam već onda znao kako je ta droplja troma, i spora, i stepska, te bi ju, i da nije bila uginula, mogla uloviti svaka jača baba. I da, prema tome, ne može biti selica. Odakle je onda, kako mogla doći, Bog ti to zna? Znam jedino da joj se nakon nekog vremena otvorio trbuh iz kojeg se rasula crvljiva pilovina, pa je Mande kričala od gađenja, i otarda je morala iz kuće van. Barbi se nije smjelo reći, on nije ni opazio da je na ormaru ostao samo ljubomorni ždral.

* * *

Rab mi je tako postao drugim zavičajem. U Splitu sam rođen, tamo je gotovo cijela moja porodica, živa i mrtva već stoljećima, čak i ova mama na Rabu je Splićanka. Donijela je na Rab splitski govor, splitske priče, splitski način i shvaćanje, splitske recepte. Split je došao za mnom, pratio me u novu domaju; i Mande je otamo. A onda, poslije, i sedam godina gimnazije polazio sam u Splitu. Školu u Splitu, sve praznike na Rabu. Ne samo velike, nego i Božićne. I tako povezao vremenski dva zavičaja. Makar sam iz Splita rano otišao, nisam ga, otišavši, napustio. Živio sam i sa ženom i djecom u Splitu od ožujka 1955. do rujna 1958. Sva moja krv, moji geni, otamo su, i on je u pravom smislu moj biološki zavičaj već četiristo godina. A Rab je djetinjstvo, moj emocionalni zavičaj, gotovo sve što čovjeku zavičaj znači, prvi dojmovi, prvi odgoj, prvi prijatelji. U djetinjstvu je svaka godina velik dio života. Zatim, gimnazijski praznici, sva ljeta, cijela posljednja godina gimnazije... pa mnogi vikendi i ljeta za radnoga vijeka, i sada konačno Rab je još i utočište starosti, povratak ishodištu na

putu povratka u zemni prah. Najveći pak dio života, preko pola stoljeća, proveo sam, s malim prekidima, u Zagrebu, i on je moj duhovni, moj intelektualni zavičaj. Tamo sam nove prijatelje stekao, upoznao urbani život, školovanje završio, posao naučio i obavljao, pisao i objavljuvao, oženio se, okućio, djecu izrodio, unuke. U Zagrebu mi je pokopana mati. U njemu je i raskošno, mirisavo groblje mojih najvećih zabluda. Dugo mi se činilo da je sve u Zagrebu. Nažalost, sve više ima u ovome stoljeću ljudi sa nekoliko zavičaja, ali većinu treba sažaljivati. Meni je svaki od moja tri obogaćenje i dodatni, poklonjeni život.

* * *

Na isteku prvog djetinjstva stoji kao međaš nova, bijela kamena zgrada škole, tek sagrađena te godine, i ja sam bio u prvoj generaciji koja je tamo ušla. Barba me vodio prvi dan škole ujesen 1931. Usput me odveo zubaru, jer su mi se dva prednja mliječna sjekutića rasklimala. Onaj mi je naprosto prstima, samo, cak! – povukao... i u mojim očima kompromitirao svoju struku. To je bio veliki doživljaj. I veliki doživljaj je bio to, da sam u to vrijeme jednog maglovitog jutra, vidio kako na mene ide auto, Singerov auto, onaj servisni, a ne *servilni*, kako me učila Mande. Prvi auto u životu koji sam na Rabu vidio. Na rivi. Skoro sam u more skočio od straha! Išao je, meni se činilo, ravno na mene. Mali, onaj autić, neki kombić, zapravo više nalik Citroënovu spačeku, koji je služio servisu Singerovih šivaćih mašina. A inače se sjećam u toj pučkoj školi da me je upravitelj škole, ulovio za zaliske, krvnički vukao i govorio: »Vidiš li Zagreb?«. Zato što sam pjevao »sveti Sava u krevetu spava, doša đava pa ga zafrkava«, a to se nije smjelo. Još tako lički, »doša đava«, zvuči vrlo prostački. Valja priznati, mnogo su uglađeniji bili stihovi iz *Početnice za pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji*, sa slikom našega Kralja Ujedinitelja što smo ih poslije za kaznu morali ne znam koliko puta prepisati:

*Lijepo je ime Bijelka, Radmila, Ruža, Borka,
Desanka, Gospava, Velinka, Dobrija, Rajna,
Al' meni je najmilije žensko ime Stajka,
jer se tako zove slatka naša majka.
Lijepo je ime Dušan, Dragoje, Stanoje, Predrag,
Stamenko, Mlade, Vide, Boroje, Njegoslav, Rade,
Obrad, Bjeloš, Miloš, Svetozar...
Al' je l' da je najljepše muško ime Vlajko,
jer se tako zove slatki naš Babajko.*

(Naštrebano 1931. na Rabu u Savskoj banovini. Moji su u to vrijeme imali sama ružna imena: majka Marija, druga majka Antonija, otac Duje, barba Ivan, sestra Anka, brat Vladimir. Jedino sam ja imao lijepo ime, ali ga, nažalost, nije bilo u čitanci.)

Ovdje je sokolaštvo bilo, zahvaljujući samo jednome gimnastičaru, vrlo razvijeno. Mi smo u školi, umjesto *Lijepa naše*, pjevali »Uskliknimo s ljubavlju svetitelju Savi, srpske crkve i škole svetiteljskoj glavi«. To je bila, naime, pjesma troplemenog naroda, koja je pjevala o toj glavi. I sad, netko je pred školu našeg plemena donio tu rugalicu, i ja sam tamo bio među tima, pa smo skandirali, pomalo i svjesni, kao križari, da je to i politički čin. Neki su čak mjesto »zafrkava« pjevali »zajebava«, a neki »sveta glava u krevetu spava...« svašta se pjevalo...Ravnatelj, naš čovjek, a tko bi drugi!, upravitelj škole, neki Josip Opatić, vukao me nemilosrdno za zaliske, istegnuo sam se na prste, jer je boljelo: »Vidiš li Zagreb?«, vjerojatno je i to pedagoški, politički i sokolaški nešto značilo. Na Rabu i danas idejni i gimnastičarski potomci troplemenih drljaju po gradu grafite: »Gazi purgere!«. Ipak se ne krste Vlajko i Stajka, nego lijepim hrvatskim imenima Patrik i Deborah.

Pučku sam školu završio u redu, dobivali smo tanki kartončić presavinut po pola, kao knjižicu, s jedne strane bio je tanahno nacrtan sijač, s druge tanahno kosac, pod njima je tanahno pisalo: »Kakva sjetva – takva žetva...«, i moja žetva uvijek je bila odlična. Onda mi je otac poslignu u Splitu govorio: »kad ti je Barba tamo potplatilo učitelje,

da ti dadu odličan«. Iako je govorio u šali, to me je ljutilo i vrijeđalo, pa sam uznastojao u gimnaziji postati lošim đakom, što me i nije stajalo većih napora.

* * *

U malome otočnom mjestu zimi nema nikakvih drugih zabava, nego prijatelji. A u djetinjstvu su prijatelji manje-više zabava. U to vrijeme se olako svi pripadnici klape nazivaju prijateljima, ali se poslije polako izlučuju oni trajni, koji onda ostanu za cijeli život, makar otišli na razne strane. Iz tog najranijeg vremena to su Radovan Kropec, Radek, koji je kao student ubijen od partizana u krevetu Brodske bolnice, ni kriv, ni dužan, i njegov mlađi brat, mučenik s križnoga puta, kirurg Ivan Kropec, Vanček, poslije primarijus na Svetom Duhu u Zagrebu, preminuo 1999. Oni nisu rođeni na Rabu, kao ni ja, doselili su, kad je meni bilo 5 ili 6 godina, iz Ivanca, i sprijateljili smo se prvoga dana. Bogumila Vranić-Rispoli, Barbina nećakinja, udata i umrla u Anconi, Ivica Bolković, Barbin sinovac, hotelijer, poginuo u Argentini nesretnim slučajem, Darinka Bolković-Lednicki, danas udata u Zagrebu, također Barbina sinovka, Frano Marochini, umirovljeni inženjer brodogradnje u Rijeci, Josip Braco Usmiani, kao đak poginuo u partizanima. Ubrzo se krug proširio s onima s kojima sam polazio sjemenište u Splitu. A danas se još redovito viđam samo ljeti, što na kupanju, a što na čakuli uz čašicu, sa starim prijateljima Ivom Vidasom, koji je do mirovine učio djecu slikati; Gašparom Bolkovićem-Pikom, Barbinim sinovcem, koji je to također nekad radio, a koji je do nedavne svoje smrti bio i sam uspješni i ugledni slikar u Njemačkoj; s Vladom Bačićem, liječnikom, sada samotnikom, s akademikom Željkom Bujasom, Rabljaninom rođenim u Pagu, mojim ljetnim susjedom i peripatetičkim sugovornikom, koji nas je, nažalost, zauvijek napustio prije nekoliko godina. I to je sve od starih prijatelja iz djetinjstva. Prorijeđilo nas, a i otišli smo, kako rekoh, svaki na svoju stranu,

što po zemlji, što pod zemlju, ali se s preostalima sve više družim, to je jedino obilje što nam stiže s mirovinom.

S nekima od njih zbližio sam se još kao ministrant. Barba me naganjao, morao sam redovito ministrirati. A bila je to i neka vrsta afirmacije. Osjećao sam to katkad kao svoju privilegiju pred uličarima koji nisu smjeli u sakristiju ni priviriti. Oblačio sam kočoperno onu kardinal-crvenu suknjicu i preko nje bijelu čipkastu roketu, a na kraju preko raménâ široki crveni ovratnik obrubljen zlatnom srmom, koji se vezivao pod grlom. U samostanskoj crkvi Svetog Antuna Pustinjaka, tamo gdje je vijek svoj vjekovala badessa madre Antonia, ministrirao sam redovito godinama utorkom i blagdanom, pa čak i kad su slavili srebrni pir Barba i mama, i onda sam ja bio ministrant, i to je sve bilo uklopljeno u svečanost. Kad su prilazili livadicom crkvi, časne su udarile u zvonjavu za svoga upravitelja. Ali sam ministrirao i preko toga, neumorno, latinski, a pjevane mise najčešće staroslavenski. Ljeti, kad bi došli popovi Mađari, i ne znam, Česi, Austrijanci, onda samo na latinskom, razumije se. Makar su bili na odmoru, morali su za sebe čitati tihu misu. Znao sam tada žuljati koljena i na četiri mise, jednu za drugom. Katkad sam dobio dva dinara od popa. Ali mi to nije ništa značilo, čak sam češće to doživljavao kao uvrjedljivu milostinju. Ovisno i o načinu...

To je valjda Barbi dalo ideju da se školujem u sjemeništu. Otac je bio siromašan, i on mi to ne bi mogao omogućiti, pogotovu ne u sjemeništu gdje se mjesečno moralo plaćati petsto dinara, iako smo na potvrdu o očevu siromaštvu dobili popust i plaćali samo četiristo, što je Barba preuzeo na sebe...

Nisam mnogo u to vrijeme o tome svemu znao. Svakako, bilo je lijepo biti jedan od vrlo maloga broja đaka na kraju četvrtoga razreda pučke, koji nije morao upisivati peti, jer je učiteljica rekla: »oni koji odlaze u gimnaziju, sada završavaju osnovnu«... i nabrojila nas poimence četvoricu-peticu. Ali, kad me je otac doveo pred sjemenište, po-

čelo je vrlo teško razdolje u mojem životu, usporedivo samo s onim poslije u Lici 1943/1944. Moj otac je o sebi mislio kako je veliki, recimo, materijalistički neznabožac. I kad me doveo do sjemenišnih vrata, nad kojima je slovima od kovanog željeza stajalo: *religioni et bonis artibus*, pozvonio je i rekao: »nikad nemoj biti pop ni advokat«, okrenuo se i otišao. Ali, previdio je ono »...et bonis artibus«, što je predodredilo moj budući život. Tako da sam bio sâm kad su se vrata otvorila. Srećom, dočeka me je Josip Bišić Miše, moj kasniji veliki prijatelj i mentor, koji je onda već bio stariji, šestaš, pred kleričkim oblačenjem. Moji su mu s Raba javili neka me provede kroz zavod, neka mi pomogne. Njegov otac i djed bili su u to vrijeme ribari na našoj tuneri. A ja to prije ovoga susreta nisam nekako znao, ni povezao.

* * *

Prvi dojmovi bili su mučni, plakao sam, jer sam prvi put bio bez mame. Čak je i ona došla jedanput, pa smo zajedno u čekaonici plakali. Za mene je bilo vrlo dramatično i samo saznanje, da je ona izašla iz kuće i doplovila daleko u Split radi mene. Kad sam ono izgubio dio prsta, nije ni na ulicu zakoračila. To mi je samo potvrđivalo da se sa mnom događa nešto sudbinsko. Onda, sam se ubrzo suočio sa surovošću života u zavodu i zaradio ćušku od starijega prefekta, nizašto, pravedan kao sin božji, a to je valjda bio dril, to je bio dio predviđena »odgoja«, da se odmah od početka utjera strah. Mislim da se tada začelo moje kasnije mišljenje o pedagogiji, koje se, modificirano, kroz školu, pa još i kroz studij učvrstilo, i ostalo takvo do danas. Ono, zazvoni zvono, završava učenje, treba se u hodniku svrstati u redove, za, recimo, blagovaonicu, ili, ne znam, u crkvu, i ja sam bio zadnji, netko mora biti zadnji, naprosto nismo mogli svi nahrupiti na vrata učionice u isti tren. On me na vratima dočeka i opalio mi trisku da sam se gotovo onesvijestio, taj Kalajzić. Sav domet suvremene pedagoške znanosti sastoji se u postavci da se ne smije opaliti ćuška.

Neš ti napretka! O Kalajziću je pisao Ivan Raos u svom romanu *Žalosni gospin vrt*, onako kako bih, da mogu, i ja pisao. Kalajzić je poslije rata emigrirao u Argentinu, i mene je prof. Ivo Kadić uvjeravao da je taj Raosov i moj žandar na dobru glasu tamo, da je vrlo dobar i sjajan čovjek, a ja i danas mislim da je bio sadist. Bio je čak i više nego ćaknuti nervčik, više nego što je bilo uobičajeno na njegovoj Šolti. I tako, on nas je terorizirao, bio je stariji prefekt u sjemeništu, nešto kao nadstarješina prefektu (osmašu) i viceprefektu (šestašu) i izravno preko njih svima nama, umnogome zaslužan za moje mučne prve dojmove u tome zatorništvu dječje duše.

Takav, ili sličan dril, prolazili su i neki danas poznati ljudi, kao Jure Kaštelan. Kad je napustio sjemenište prije oblačenja, pušten je glas da je pobjegao na motociklu i to još s djevojkom, a ne zna se što je od tog dvoga bilo nepriličnije i sablažnjivije. Jer motor je također bio svjetovna svinjarija, kao i ljubav među spolovima. Trebalo je odbjegliću osramotiti, ali sjećam se da je efekt bio suprotan. Taj klerikalno-boljševički recept okusili smo bezbroj puta i poslije, svi mi, ne samo sjemeništarc... uostalom, te dvije institucije frapantno su jedna drugoj nalik, to je danas svima očito. Te epizode s motorom, vjerojatno izmišljene, zbog koje je Jure još 1935. trebalo poslužiti na opću sablazan, sjetio sam se 1958. pošto se vratio s dvogodišnje docenture na Sorboni s gastarbajterskim trofejem, svojim prvim vozilom, malim skuterom, Lambrettom, pa došao po mene, umjesto po djevojku, da me ludo provoza do Mihaljevca, što je bilo plemenito i samilosno prema nemotoriziranome sirotom pješaku. Držeći ga oko pasa, tada sam u silnoj jur-njavi od straha zaboravio pitati je li tako odjurio i iz sjemeništa, samo sam čekao hoćemo li preživjeti. Jure i motori?! Ali, eto, taj divan čovjek neobična duha i apartne naravi, izvorni pjesnik i vrhunski intelektualac, čak i u mojem sjećanju obilježen je, između ostaloga, kao dvomotorac! Zatim Ivo Braut, novinar, rodnom iz Kornića na Krku, sjajan re-

porter, on me je učio grčki. Inače je bio veliki tihi fakir u sjemeništu, zavlačio se na tavan i pušio, uvijek je zadavao po duhanu; to je bilo nezamislivo, kao da u Hitlerovu koncentracijskom logoru čitate Talmud. Onda Ivan Raos, *enfant terrible*, borbeni vladar i skeptik, najnepogodniji objekt za klerikalnu indoktrinaciju, najbolji književni demistifikator sjemenišnoga života. pa mrzovoljni Nikola Milićević, moj razredni drug i intimni prijatelj u sredini i vremenu gdje su, po čl. 21. sjemenišnih pravila, bila strogo zabranjena posebna prijateljstva i gdje bi starješine samo poprijetili prstom i rekli: »član dvadeset i prvi!!!«, onako kao što Englezi kažu broj vica, pa se smiju, tako smo mi na spomen čl. 21. udarali u kajanje. Bio sam Nikoli poslije i vjenčani kum. U zajednici s Vlatkom Pavletićem objavili smo zbirku pjesama pod zajedničkim naslovom *Pjesme...* zatim Josip Kirigin, publicist, i pisac romana pod mojim naslovom *Silentium*, vjerojatno nehoteć, funkcionar u TANJUG-u, urednik časopisa »Komunist«, dakle, publicist i literata. Također i akademik Josip Županov, poznati sociolog, koji je, kako se govorilo, znao latinski rječnik naizust. Našao bi se još tkogod. Da! Bio nam je neko vrijeme starijim prefektom, vrlo simpatični i popularni vlač Frane Franić, poslije nadbiskup splitsko-makarski, a njegov neposredni nasljednik na katedri iste nadbiskupije, monsinjor Josip Jurić, bio je đak u sjemeništu jednu školsku godinu ispred mene. Direktor zavodske gimnazije i voditelj bogate sjemenišne knjižnice bio je povjesničar, autor nekoliko popularnih povijesnih knjiga i učenik don Frane Bulića, kanonik Lovro Katić, a među tadašnjim našim profesorima poznati su povjesničar umjetnosti i pisac, akademik Cvito Fisković, političar i publicist, blajburški pregovarač Danijel Crljen, dramatičar, prevoditelj i redatelj Vojmil Rabadan, slikar i kipar Ivo Mirković i akademik Vjekoslav Parać...

Nisam znao kako se uči, nisam imao nikakvih radnih navika. Iz rabske škole ponio sam vrlo oskudno znanje. Učiteljica mi je bila uvalila Nazorovu knjigu *O kraljevima hrvatskijem*, koju do te mjere nisam razumio, da je

do danas nisam uzeo pročitati. Ali sam u Splitu odmah počeo čitati što god mi je dopalo ruku, samo ako nije bilo školski udžbenik. U sjemenišnoj đlačkoj knjižnici bila je strogo razvrstana lektira za pojedine razrede; nije se moglo doći do onog što čitaju viši razredi. A mi bismo to neka-ko profurtimašili, ako smo imali tajnog prijatelja u višem razredu, izvukli bismo koju zabranjenu knjigu, pa je zamatali, napisali na ovitku *Život svete Cecilije*, i to je neko vrijeme prolazilo kad bi nam pretraživali klupe. Ma bio je to režim, onako, logoraški. Morao sam na početku školske godine predati svoju violinu, džepni sat, prsten, uspomenu od brata iz Amerike, svu »taštinu«, i to su nam vraćali tek po izlasku na ljetne praznike. Pretraživali su, Kalajzić i kompanija, a Kalajzić je, dakako, prednjačio. Tako sam, prije nego mi je bilo dopušteno, pročitao romane *Svećenik krvave haljine* i *Žrtva ispovjedne tajne* i mnoge slične, ali i pokoji Šenoin roman, recimo *Vladimir*, koji nije nitko živ pročitao ni na sveučilištu; Kumičićev, Tomićev. Inače, mi smo smjeli samo čitati Petra Kuničića *Hrvati na ledenom moru*, ili pak *Put k središtu zemlje*, *Dvadeset tisuća milja ispod mora* i takve neke Jules Verne. Ali, volio sam i to čitati; ne tvrdim da je plansko čitanje loše. I onda sam stao pisati pjesmice. Već u prvom razredu objavio sam nekakvu šaradu, od četiri stiha, u časopisu »Anđeo čuvar«. Onda sam se osmjelio, i vrlo brzo poslao srednjoškolskom časopisu »Mladost«, što ga je nekoć, prije toga, osam godina uređivao moj budući profesor na fakultetu Antun Barac, svoj prijevod sa francuskoga kratke pjesme Madame de Staël, pod naslovom *Le ruisseau* (Potok), znam je i danas nuzust, kao i svoj katastrofalni prijevodić, koji, naravno, nije primljen. Odgovorili su da je tvrd. A što bi drugo bio?! Molim, to nije smiješno! Imao sam 11 godina! Katkad se zabavljam deklamirajući u sebi to svoje »tvrd« ostvarenje. Nisam više prevodio, osim u zrelim godinama nešto malo s ruskoga, neka drugi prevode moje tvrde originale, makar i još tvrđe, samo sam potajno pisao, jer to je bilo među pitomcima prestižno, a od starješina proskribirano. Da ni-

je bilo te zabrane, možda ne bi iz sjemeništa izašao ni jedan pjesnik. A ovako, pisao je Stjepan Benzon, iz Vranjica, zvali smo ga pjesnikom, objavio je za života nekoliko knjiga poezije, od kojih sam neke imao zadovoljstvo dobiti od njega na poklon. Govorilo se da mu jastuk šuška od skrivenih pjesama. Bilo je opće poznato da piše i Jure Kaštelan, s njim sam poslije imao čast sjediti u istom Akademijinu razredu, ne znam je li i Raos pisao, i s njim sam poslije prijateljevao i priredio mu za *Pet stoljeća hrvatske književnosti* knjigu izabranih djela; pisao je Nikola Miličević, također akademik, a pisali su još mnogi, ali se nisu uspjeli na Parnas. Mnogi smo htjeli biti pjesnici. Za inat zabrani, a dosljedno... *bonis artibus*. Nekima je ta zabrana bila katalizator talenta.

Nikako taj život nije odgovarao mojoj naravi, ni »razmaženu« odgoju. Zato sam i izbačen iz sjemeništa. Nažalost, tek nakon četiri godine. Uvidjeli su konačno da nisam na njihovo brdo tkan, da nisam, zapravo nikad bio duboko religiozan, ni onda kad sam ministrirao ili predvodio kronicu u Barbinoj kući za zimskih večeri. Poslije sam se postepeno sve više udaljavao od Crkve i od religije uopće. Više na racionalnoj, negoli na ideološkoj osnovi, premda ne mogu zanijekati svaki ideološki utjecaj; njega je bilo, i on je proces ubrzao. U sjemeništu je bilo premnogo hipokrizije. Više negoli se pristoji antikomunističkoj civilizaciji. Imali smo sastanke posve nalik na one kasnije skojevske, s kritikom i samokritikom i svim popratnim licemjerstvima. Tužakalo se tko je rekao drugu svome budalo, tko nije bio u crkvi sabran, tko se smijao za vrijeme učenja, predlagale su se opomene, zapisivale tuđe pogrješke. Bili smo drugovi, tako smo se morali oslovljavati. Onda su se pisale žrtvice, pa se čitalo na sastancima koliko je tko napravio žrtvica, kakvih žrtvica, koliko je puta »molio za svoje starješine...«, »ustao na prvi kucaj zvona...«, »ostavio malo drage hrane...«, »gledao volju božju u volji svojih starješina...«. Nad tekom žrtvica, podbrađeni, razmišljali smo ozbiljno što da upišemo, koliko smo puta »gledali vo-

lju Božju...«. U jednu riječ, kovali su se karakteri, da se pobliže. Onda smo imali parole svugdje po zidovima, koje su, hajde, ipak bile humanije od onih socijalističkih: »nemoj zaboraviti koliko harnosti duguješ zavodu koji te odgaja...«, »fugit irreparabile tempus...«, »tko laže taj će i krašti...«, »puk nam je otac, a zemlja majka naša...«, »repetitio est mater studiorum...« itd. prema onima poslijeratnim, te su parole bile ipak ljudska riječ.

* * *

Po automatizmu, jer sjemenište je klasična gimnazija s pravom javnosti, propali sjemeništarcu prelazili smo u vanjsku klasičnu. Biti vanjski đak, bilo je u očima sjemeništarača otprilike kao biti uličar, propalica. Ja sam poslije male mature iz sjemeništa šupiran s obrazloženjem da sam djetinjast, ali da nisam maliciozan. To meni nikad nije bilo jasno, kako se te dvije stvari dovode u vezu na takav način, kako se mogu suprotstavljati, s rastavnim veznikom mjesto sastavnim. Je li to značilo da sam tupav ja, ili onaj tko je pisao? Uglavnom, da sam djetinjast i da nemam svećeničko zvanje, i da sam podijelio razred, jer su se, kao u svim zatvorima, međusobno, pa i u mene, zaljublivali. Bio sam, bit će, dosta zgodan dečko, onda su se zaljublivali, pisali mi pisma, pjesmice, a to je bilo, premda savršeno platonski, nepoželjno, ma skandalozno, sablažnjivo, dakako. Ali zato nas je Kalajzić pipkao i štipkao kad god bi stigao. Kad su me izbacili, došla je familijarna delegacija na Rab: stari Gašpar, Barbin brat, koji je bio jedini intelektualac među braćom, on je došao iz Šibenika, i moja sestra iz Splita, da Barbi objasne tu važnu stvar, kako ja imam tobože proširenje hilusa (a ne znam nikoga tko se nije time hvalio) i kako su liječnici preporučili da izađem iz tog zavoda na zrak i krjepkiju hranu, jer tamo tri četvrtine đaka imaju na plućima početne procese... tko je njemu smio reći da sam izbačen?! Ne! To bi bila katastrofa.

Pamtim iz vanjske gimnazije nekakav štrajk, koji me je nepravedno obilježio. Direktorica splitske klasične, koja je, među ostalima, na znanstvenome skupu o meni 1996. u Rijeci referirala, rekla je da je našla u mene neopravdane sate, jer sam samovoljno napustio nastavu. A ja nemam s tim ništa, nisam bio nikakav divlji đak, svoje rijetke izostanke znao sam uvijek vješto objasniti. Samo sam bio solidaran s razredom; cijeli razred je štrajkao, više ne znam ni zbog čega, pa sam štrajkao i ja; svakome od nas su to upisali u dnevnik. Ali samo meni to sada izvlače tobožnji književni povjesničari. Sjećam se jedino da je direktor Juras došao u razred istraživati okolnosti štrajka, i tada sam prvi put čuo izraz »idejni začetnik«. Riječi sam pamtio bolje nego činjenice. Inače sam katkad samovoljno i uvijek nekažnjeno znao poći u pic, što bi rekli Splicićani, ali to je markiranje imalo smisla, jer bio sam u to vrijeme očaran Kranjčevićem, a imali smo jednog lošeg profesora iz hrvatskog jezika, koji nije Kranjčevića znao čitati, a vjerojatno ni poeziju općenito, koji je krivo naglašavao, pa i shvaćao njegove riječi, posebno metafore, i taj nije bio na zamjeni, nekakav provizorni profesor hrvatskoga, nego stalni, nije ništa znao, i tako je i izgledao, a ja sam Kranjčevića nešto malo već razumio, onda bih ga ja, ne suviše plaho, ispravio, nije se ljutio, dobro mu je došlo, pa me tako prozivao da čitam ja. Meni je to laskalo valjda, i onda sam se počeo Kranjčevićem baviti. Utoliko je taj profesor ispunio svoje poslanje! Kada bih picao, šetao sam oko Marjana i bjesomučno čitao, tako da sam donedavno, dok me pamet služila, pola Kranjčevića znao naizust. I još uvijek sam preosjetljiv na krivo citiranje. Ali sam se nedavno razočarao u svoje pamćenje na vrlo neobičan način. Citirao sam u razgovoru stihove iz *Mojsija* ovako:

*s visina mojih, ljudski smrtniče,
jednako bliz je piramida rt
ko hum što neznan izbací ga krt...*

Na to me je prijateljica Tonči Menac, koja sve zna točno, upozorila da krivo govorim, što mi je isprva bilo neprihvatljivo i nevjerovatno, dok nisam zagledao u knjigu i na svoje veliko čuđenje utvrdio da stihovi izvorno glase:

*s visina mojih, ljudski bijedniče,
jednako mal je piramida rt
ko rov što neznan izbací ga krt...*

u samo tri stiha – tri pogrješke! Ali čije?! Prije bih rekao Kranjčevićeve, nego moje, jer čini mi se manje primjerenim da Bog oslovljava čovjeka s toliko pr jezira – bijedniče, umjesto, recimo, kvalifikativom koji ističe bitnu razliku između njih: smrtnan – besmrtnan. Jednako tako preciznije mi zvuči izraz *bliz*, jer, zapravo, rt i ne može biti malen, može biti eventualno tuplji ili oštiji, ali rt je samo vršak, ni malen, ni velik. Kao što se ni rov ne može izbaciti i biti iznad zemlje da bi se uspoređivao s piramidom ili s bilo čime nadzemnim. Možda sam čitao neko prepravljeno izdanje; znam da su Kranjčevića »prepravljali«, ili sam podsvjesno, još kao gimnazijalac, na svoj način pokušao ispraviti što mi se učinilo nespretnim, pa sam onda tako i memorirao. S pravom ili ne... no besmisleno je uspoređivati dva jezična osjećaja, onaj iz 1893. s mojim iz 1940., s razmakom od gotovo pola stoljeća u kojem se dogodio Matoš, Vidrić, Nazor, Begović, Krleža, Šimić, Ujević, Cesarić, Tadijanović... ali to je jedini način kako mogu sebi objasniti današnje krivo citiranje.

* * *

Muku sam mučio s grčkim i osobito s matematikom; sreća je da sam bio u klasičnoj, pa se matematike manje tražilo, a kad sam privatno polagao osmi i maturu, nije je više bilo. Imali smo filozofiju i povijest umjetnosti u osmom razredu mjesto matematike. Inače, kao i mnogi, volio sam u fizici, ono što je bilo opisno, nisam volio formule, ali protumačiti neki postupak, ili pojavu, to sam volio, i

tu sam se čak i isticao kad je trebalo dati logično tumačenje. Ali formule su mi vonjale po matematici. I kemija mi je bila tuđa. A što nije?! čak sam u prvom razredu sjemeništa iz hrvatskoga imao popravni ispit... bio je neki profesor Krmpotić, i dao mi je iz hrvatskoga popravak. Mi na Rabu u našoj pučkoj školi nismo učili ni objekt, ni atribut, apoziciju, samo podmet i prirok. Prvi put sam u Splitu čuo za nazive subjekt i predikat.

Hodali smo na štulama i priređivali marionetske predstave. Tako je s tom pedagogijom: djeca cijelu godinu mijese glinene trešnje i jabuke i krastavce za godišnju školsku izložbu, a poslije, sve do u duboku starost nemaju pojma što radi jetra u njihovu trbuhu, niti znaju vezati čvor koji mornari zovu pasnjak. Jedva nauče, da bi se dokazali pred ženom, popraviti kratki spoj. Koja žena zna razliku između guca i gajete, makar je išla u školu? Ali umijesiti od ilovače neku repu znala bi svaka cura od sedam godina. Ili od papira slijepiti kocku, to da. Imali smo čudne učitelje. Jedan nas je, hajde-da, barem učio kako se obrezuju voćke, jer je trebalo u sreskom načelstvu obrezivati voćnjak. U rupe, što ih je valjda on bio izbušio na kamenoj fasadi škole, umetali smo kućice kišnih puževa napunjene petrolejem, stijenjem, i onda se to palilo na Vidovdan ili na koji takav idiotski praznik. I kad su moji to shvatili, onda su me zadnja dva mjeseca četvrtog razreda poslali u Split. Polazio sam u Velom Varošu ta dva mjeseca, da naučim malo, da budem u toku za prijamni ispit. Poučavao me i privatno očev znanac učitelj Serventi, i zbog njega sam zaradio onu jedinu očevu ćušku. I tako sam tamo uspio nešto naučiti od tih stvari koje nismo učili na Rabu. Ali vjerojatno mi je u prvom razredu ipak nedostajalo tog znanja, nitko me nije pitao kako se povlače končići na marionetama, nego što je to red riječi u rečenici, a to ne zna nitko ni danas, siguran sam. Eto, s tim sam brigama počeo gimnaziju.

Osim Kranjčevića, čitao sam Sudetu, dakako... ali čitao sam mnoge naše pjesnike. Čak i minorne, Rikarda

Nikolića, Rikarda Katalinića Jeretova, Iliju Jakovljevića... Žilića, Nizetea... pa čak i Antu Parčinu, jer mi je predavao povijest. I klasične dosadnjake kao Tresića-Pavičića, njegove *Valove misli i čuvstava*, i još starije... kupovao sam zbirke bez kriterija. U knjižari Bojanića i Grabovca na splitskoj Pjaci namještali su mi odmah ljestve kad bi me ugledali na vratima, jer pjesničke zbirke držali su na najvišoj stelaži pod stropom. To ni onda nije bila kurentna roba. Nije mi jasno? A nema toga tko ne piše pjesme! Stizao mi je redovito pristojan džeparac s Raba, potajno, preko veze, da se otac ne uvrijedi, i uvijek se našlo novaca za svaku novu zbirku koja je izašla. Zavolio sam bio osim prve dvojice, mladoga Dražena Panjkotu, Šibenčanina, koji je u vrijeme rata pogubljen, a prve je pjesme objavljivao u splitskome »Domu i svijetu«, čini mi se i u »Plavoj reviji«, i, koliko ja znam, objavio jedinu knjigu stihova *Uštap u magli*; volio sam ga neko vrijeme kao svoj najsuвременiji uzor.

Strane pisce sam mnogo čitao, ali ne pjesnike, već uglavnom romane... Na Leopardija sam tek u talijanskoj gimnaziji upućen, pa sam se dohvatio njegove poezije i zavolio ga razmjerno kasno, tek kao maturant. A proze i romane gutao sam već otprije, bez reda. Petrarku smo učili u školi tek kada i Leopardija. Morali smo napamet bubati pokoji sonet: *Chiare, fresche e dolci acque...* i Dantea tek nešto malo, ono standardno sa nadvratnika vražje kuće: *Per me si va nella città dolente...* to je zapravo jedino, tri tercine i još po koja; cijelu *Commediu* nisam ni do danas pročitao, osim u Kombolovu i Delorkovu prijevodu, ali povremeno kopkam po staroj talijanskoj kupusari s mnoštvom komentara Tommasa Casinija, koja je prije mojih ruku upoznala neke druge manje pažljive, pa uspo-ređujem naš jezik i Danteov... Jalov posao! Obitelj Stjepana Kuglija imala je u Supetarskoj Dragi na Rabu u susjedstvu mog prijatelja Josipa Bišića Miše kuću za odmor, on se bio s njima sprijateljio, i donosio mi je mnoga njihova izdanja, gotovo sve što je bilo koliko-toliko primjereno mo-

jem uzrastu. Ništa me pak nije toliko zaokupilo kao knjiga Tihomira Totha *Ti i ona*. Ovo je, dakako, šala, ali u svakoj šali... ima erotike. Bio mi se dopao i ženstveni roman norveške nobelovke Sigrid Undset. Sjećam se i danas nekih stihova iz tog romana:

*skinula sam s nogu svoje grivne zlatne,
da me tko ne čuje kad dolazim k tebi,
da ne bude koban zveket grivna zlatnih...*

Bez obzira na najnovije iskustvo s Kranjčevićem, čini se da ipak bolje pamtim stihove nego fabule. Upamtio sam Fogazzarov *Piccolo mondo antico* (aludirajući na taj klasični naslov, Lionello Costantini preveo je moj *Izgubljeni zavičaj* kao *Piccolo mondo perduto*, jer oni nemaju adekvat za imenicu zavičaj, kao ni neki drugi veliki jezici), zatim Papinijev *Un uomo finito* (ja sam ga upamtio kao *sfinito*, što je, možda, autentičnije), i još priličan broj talijanskih romana, čak i ne samo klasičnih, koji su se u jednoj riječkoj knjižari prodavali po dvije lire (što i nije bilo tako jeftino kako se danas čini). U to vrijeme došao sam i do Pirandellovih novela i romana *Il fu Mattia Pascal*. Tko bi sada znao, gutao sam mnogo, ali slabo probavljao. Nisam volio onu američku literaturu što su je u to vrijeme Kuglijevi izdavali... razne ādamiče i sl., a nije me mimoišla ni sva ona nezaobilazna tzv. petparačka o Hetitima, *Ludakova osveća*, i tko bi više znao koje sve *gričke uještice*. Barba je uvijek vikao: »samo romanci, romanci, a ništa od koristi!« rekao bih da je bio prilično u pravu. Iznimno.

* * *

Pred kraj šestog razreda počeo je rat i talijanska okupacija, pa nam je nešto ranije završila nastava. Onda mi je tetka-mama umirala, od jeseni 1941. do veljače 1942. Tako sam tek poslije njezine smrti otišao u Split u drugo polugodište sedmog razreda. Začudo, to veliko zakašnjenje Talijani su prihvatili i opravdali bez mnogo pitanja. A

možda i nije čudno. Baš ih briga za moje obrazovanje! Ali počeo je ipak s talijanskim profesorima rat. Ja sam bio brbljav i ratoboran, nesvjestan opasnosti, pa sam ih otvoreno pitao što rade ovdje, ovo je hrvatska zemlja i tako. Vjerojatno mi se činilo da su profesori, kao neki intelektualci, donekle različiti od soldateske. Onda sam se gradio da ne znam talijanski, pa su drugi to prevodili, a zapravo sam najbolje u razredu govorio talijanski. Neki »profesor« Boco, dolazio je u razred na nastavu uniformiran, s pištoljem o pojasu. On me je zvao *tu, Eleonora moglie di Roosevelt*. Mislim da nisam ni po čemu bio nalik toj gospođi, pogotovu ne fizički, ali on je u tome nalazio neko zadovoljstvo. A nije ni inače odavao znakove maštovitosti. Prijetio mi je: ti si mene na Pjaci vidio i nisi digao ruku *romanamente*, nego si okrenuo glavu. Ja sam se branio: to su bili uskršnji blagdani, bio sam na Rabu. Svi su u razredu uglas potvrdili da ja idem za svaki praznik na Rab, a bio sam, razumije se, na Pjaci i nisam digao ruku. I tako smo, eto, ratovali s tim Bocom, pa i s drugima, ali drugi barem nisu nosili pištolje... Međutim, njima je dojadilo, onda su nam podijelili obrasce da se upišemo u GIL, to je bila njihova *Gioventù italiana littorio*, fašistički pomladak. Na obrascu su bila pitanja i o očevu zanimanju, a na koncu je stajalo: *chiedo di essere iscritto alla GIL*, molim da budem primljen u taj Đil. Ja sam ispred napisao veliko NON, dakle: ne molim... i sad, otac je to morao potvrditi, ja pak ocu to nisam ni pokazao, jer sam se bojao poludjet će, izgubit će obrt, on je imao mali buffet, od toga je živio. I kad sam predao obrazac, Boco me je upitao: »gdje je očev potpis?«. Rekao sam da otac to ne želi potpisati, on se ne slaže sa mnom, on je lojalan građanin, i slične neistinite svinjarije. Onda sam poslije dobio poziv da se javim u Kvesturu. a to je bio *malum omen*, gotovo siguran znak da se sprema uhićenje.

Imao sam 17 godina, i nije sve to bila silna hrabrost, naprosto mahnitost! U mom razredu u Splitu, dok sam se

ja suprotstavljao Talijanima, skojevci i konspirativci držali su fige u džepu, a mene poslije tapšali: bravo, Novak! Jedino što mogu reći, to je da nisam tako postupao kako bih od njih bio pohvaljen, naprotiv, prije bi se moglo reći da sam prezirao njihovo licemjerstvo i odbijao ih od sebe. Ali, oni su poznavali opasnost, a ja nisam dovoljno ozbiljno shvaćao što se događa. Poslije sam počeo nešto shvaćati... profesora Ćiru Gamulina* su nam mučili i ubili u zatvoru, denuncirao ga je neki đak, doušnici iz razreda javljali su što se govori i radi, onda sam i ja shvatio da je opasno, ali svejedno nisam mogao obuzdati jezik, nego sam i dalje srljao. Na ulici su me vojnici znali istući, nekoliko puta. Navlastito nakon njihovih praznika, za kojih su bile ulice puste, mračnice pozatvarane, a mi bismo sutradan izmiljeli na »korzo«, oni bi nas zaustavljali, pitali gdje smo bili jučer, isprva smo naivno odgovarali: kod kuće, i dok bismo vadili iz džepa legitimaciju, propisno bi nas iščuškali. Junačili su se na sedamnaestgodišnjacima. Na putu do škole, znali su me pretraživati, pa kad bi vidjeli ona grčka slova ili kakve formule, koje nisam razumio ni ja, sumnjičili su i vodili me k oficiru, a on bi onda već našao bilo što drugo zbog čega bi se izdirao. Bio sam još premlad, mnogo impulzivniji; to je bilo jednostavno nekontrolirano ponašanje. Prolazio sam svaki dan, idući u školu, ispred bivše sjemenišne zgrade, u kojoj je tada bila vojna bolnica... pa onda su oni iz te bolnice izvlačili mrtve, svaki dan, trebalo je stati i pozdraviti uzdignutom rukom, a ja to nekako nisam mogao, bila mi je šapa olovna; vojnik me nemilosrdno cokulom u potkoljenu udario i vikao: *saluta la bandiera!* nekoliko puta, sve dok nisam ipak pozdravio. Mogao sam to i odmah, ne bi me boljela cjevanica. Da ne bih zaradio kakav osteomielitis, išao sam poslije dužim, obilaznim putom, zadovoljan zbog ruku duboko nabitih u džepove.

* Mladen Alajbeg: *Jedna tužna obljetnica* »Hrvatska obzorja« broj 2/1995., pretisak iz »Novo doba«, Split, 17. travnja 1944.

Mjesto da se javim na Kvesturu*, otišao sam na Rab. U to vrijeme nije bilo parobrodske izravne veze, pa sam krenuo autobusom u Zadar. Tamo sam prespavao u nekom brodiću uz obalu, noćna patrola probudila me škrgutanjem ručne dinamo-svjetiljčice, pitali su što radim noću tu na barki, rekao sam, tobože iziritirano: *e che cosa dovrei fare, dormo!* Znali su da je *copri fuoco* i da ne smijem izaći na obalu, a možda su i držali da sam Talijan i vlasnik barke, ostavili su me da spavam, i onda sutradan nastavio sam nekim teretnim brodom... uglavnom, putovao sam dugo. Putovao na Rab, u sigurnost, jer tu je moj Barba bio u talijanskoj milosti.

On nije bio upućen u sve moje vragolije, znao je samo da sam pomalo zločest što se politike tiče, jer sam i na Rabu nastavio sa svojim izazivanjem; nasreću, to još nije bilo vrijeme karakteristika, pa su moji splitski nestašluci ostali nepoznati i njemu i okupatoru. Od čišćenja danas zaštićene šume Dundovo on je za račun Dominisovih vlasnika izvlačio drva i prodavao, pa sam ja na obali manipulirao decimalnom vagom, jer naša se krivudava drva prodaju težinski, a ne prostorno. Trabakuli su dovozili ta drva na obalu. Oni ulaze u luku, financi i karabinjeri trče za mnom po obali prema svjetioniku i viču, *alza la bandiera!*, morala se istaknuti talijanska zastava na jarbol, pogotovu pri ulasku u luku. Meni su dovikivali s broda: »a ča ono govoridu, ča oće?«, jer su i oni licemjerali, dašto. Ja sam odgovarao ništa, ništa, 'ajte vi samo, vozi dalje! I tako po nekoliko puta na dan, nekoliko dana iz dana u dan. Ovi su to brzo prozreli, ali su trpjeli neko vrijeme, znajući čiji sam, i onda kad sam prevršio, odveli su me u svoju postaju, doveli Barbu, a Barba je zapomagao: »ma nije on to namjerno, *signor maresciallo*, on je blesav, buzdo jedan, *sventato, testardo...*«, malo su zaprijetili njemu, mnogo meni, i onda me pustili. I tako, uvijek nešto. Barba je imao u meni kompromitantnoga štíćenika i to mu je teško padalo, to

* Ibidem. »Inteligentno ga ubijte na ulici«

više što nije bio simpatizer okupatorske vlasti, nego ustrašen i pokoran čovjek s kukavnom devizom: tko meni gospodar, ja njemu sluga!

* * *

Tu sam bio u zavjetrini, pod stričevom zaštitom. I ubrzo sam odlučio polagati na Sušaku osmi razred i maturu. Imao sam svjedodžbu sedmoga. U Splitu su valjda čekali da završi nastava, pa da uruče pozive za Kvesturu, kako ne bi kvarili školsku idilu, a i jer su događaji koincidirali. Bilo je na školi nekoliko tih poziva. Svi smo već bili shvatili što oni znače, ali svi smo ipak dobili svjedodžbe.

Proveo sam na Rabu cijelu školsku godinu 1942/1943. spremajući se prilično marljivo i odlazio nekoliko puta na Sušak, jer nije bilo udžbenika za talijanske predmete; doista je već bilo talijanskih profesora, oni su diktirali... bio sam nazočan na pokojem satu i prepisivao teke s diktatima, da imam iz čega učiti. Redoviti su đaci bili oslobođeni mature, a nas smo bili trojica privatista, koji smo polagali posebno razredne i posebno maturalne ispite. Zapravo, na maturu smo dospjela dvojica, moj prijatelj Edo Deželjin, s kojim sam pripremao ispite, i ja, obojica s Raba, a treći, sin kipara Ivana Meštrovića, došao je potpuno nespreman, ne znam da li izvana iz nekog logora, ili odakle, pa se nije »plasirao u finale«, jer nije znao ništa reći o svetom Franji Asiškome, ali ni o rođenome ocu. Od te trojice ja sam bio jedini klasičar, ali smo polagali skupa, svaki svoje. Neke uspomene na tu maturu napisao sam bio za znanstveni skup o meni priređen o stogodišnjici Prve sušačke hrvatske gimnazije. Objavljene su u prigodnom zborniku i u školskome godišnjaku za godinu 1996.